

Державний вищий навчальний заклад
«Донбаський державний педагогічний університет»
Факультет гуманітарної, філологічної та економічної освіти
Кафедра германської та слов'янської філології

КАЗАКОВ ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА ХІХ – ХХ СТОЛІТЬ

(ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ)

навчально-методичний посібник

для здобувачів вищої освіти спеціальностей

А4 Середня освіта (А4.021 Англійська мова та зарубіжна література),

В11 Філологія (В11.041 Германські мови та літератури (переклад включно),

перша – англійська)

Слов'янськ – Дніпро, 2025

Схвалено до друку Вченою радою
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
(протокол № 10 від 30 червня 2025 р.)

Рецензенти:

Лисенко Н. В. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови та літератури ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»;

Нестелєєв М. А. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри германської та слов'янської філології ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

Казаков І. М.

Зарубіжна література ХІХ – ХХ століть (практичні заняття) : навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальностей «А4 Середня освіта (А4.021 Англійська мова та зарубіжна література)», «В11 Філологія (В11.041 Германські мови та літератури (переклад включно), перша – англійська)». Слов'янськ; Дніпро : ДДПУ, 2025. 131 с.

Навчально-методичний посібник містить плани та детальні інструктивно-методичні матеріали до практичних занять з історії зарубіжної літератури ХІХ–ХХ століть. Видання призначене для студентів, що вивчають історико-літературні дисципліни, викладачів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться зарубіжною літературою.

© І. М. Казаков, 2025

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
Практичне заняття № 1. Крихітка Цахес на прізвисько Цинобер» – романтична казка-новела з глибоким соціально-психологічним змістом.....	7
Практичне заняття № 2. Еволюція поетичної свідомості Г. Гейне в «Книзі пісень».....	13
Практичне заняття № 3. Поєднання бунтарства, сатири та трагічно забарвленого індивідуалізму в творчості Дж. Г. Байрона	20
Практичне заняття № 4. В. Гюго як видатний романіст французького романтизму	26
Практичне заняття № 5. Внесок Е. По в американську романтичну літературу. Лірика та новелістика.	32
Практичне заняття № 6. «Червоне і чорне» Стендаля – перший реалістичний роман XIX століття	38
Практичне заняття № 7. «Батько Горіо» і «Гобсек» у контексті «Людської комедії» О. де Бальзака.....	43
Практичне заняття № 8. «Пані Боварі» Г. Флобера як новий тип реалістичного психологічного роману.....	54
Практичне заняття № 9. Морально-естетичний ідеал Ч. Діккенса та система образів у романі Ч. Діккенса «Домбі і син».....	61
Практичне заняття № 10. Естетика «нової драми» Г. Ібсена (на прикладі п'єси «Ляльковий дім»).....	69
Практичне заняття № 11. Поезія доби модернізму.....	75
Практичне заняття № 12. Поетика екзистенціалізму в романі А. Камю «Чума»	82

Практичне заняття № 13. Модернізм у драматургії ХХ століття. Епічний театр Б. Брехта. «Матінка Кураж та її діти».....	89
Практичне заняття № 14. Поетика «магічного реалізму» в романі Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності».....	97
Практичне заняття № 15. Осуд тоталітаризму й авторитарності в романі Дж. Орвелла «1984».....	104
Практичне заняття № 16. Постмодернізм в англійській літературі. Дж. Фаулз «Жінка французького лейтенанта».....	111
ЛІТЕРАТУРА	118
ДОДАТКИ	121
Додаток 1. Схема аналізу ліричного твору.....	121
Додаток 2. Глосарій термінів.....	125

ПЕРЕДМОВА

Навчально-методичний посібник «Зарубіжна література ХІХ–ХХ століть (практичні заняття)» призначений, передусім, для здобувачів вищої освіти спеціальностей А4 Середня освіта (Англійська мова та зарубіжна література) та В11 Філологія (Германські мови та літератури, переклад включно).

Мета посібника – забезпечити ефективну підготовку до практичних занять з історії зарубіжної літератури періоду її найяскравішого розквіту та радикальних трансформацій. Видання спрямоване на формування системних знань про ключові літературні напрями, стилі та художні твори зарубіжної літератури ХІХ–ХХ століть, розвиток аналітичних навичок та критичного мислення у студентів, а також підготовку до самостійної науково-дослідницької роботи.

ХІХ–ХХ століття – це епоха великих стилів, соціальних потрясінь і безпрецедентних експериментів у мистецтві слова. Від романтичного бунту до реалістичної анатомії суспільства, від модерністського експерименту з мовою та формою до постмодерністської гри з кодами культури – літературний процес цього періоду є дзеркалом складної духовної історії людства.

Структура та методологія посібника підпорядковані головному завданню: навчити не пасивно сприймати інформацію, а активно аналізувати художній твір. Кожне з 16 практичних занять побудоване за єдиним алгоритмом:

- Визначення мети – чого конкретно ми маємо досягти, вивчаючи цей художній твір чи літературно-естетичне явище.
- Детальний план – маршрут дослідження.
- Розгорнутий план підготовки – інструктивно-методичний коментар, який розкриває ключові аспекти, пропонує аналітичні ракурси та навчає бачити приховані зв'язки.
- Практичні завдання для самостійної роботи та групового обговорення, які спрямовані на формування власної обґрунтованої позиції та розвиток критичного мислення.

Особлива увага приділяється українському контексту: зв'язкам авторів з Україною, паралелям з вітчизняною літературною традицією, що сприяє розбудові компаративістського мислення та усвідомленню місця української культури в європейському просторі.

Посібник буде корисним не лише для студентів, що вивчають історико-літературні дисципліни, але й для викладачів, які шукають методичні рекомендації для проведення практичних занять, а також для широкого кола читачів, котрі цікавляться зарубіжною літературою.

Практичне заняття № 1. Крихітка Цахес на прізвисько Циннобер» – романтична казка-новела з глибоким соціально-психологічним змістом

Мета: З'ясувати специфіку романтичного світогляду та художнього методу Е.Т.Гофмана на прикладі повісті-казки «Крихітка Цахес». Проаналізувати, як через сатиру, гротеск та фантастичну метафору автор розкриває ключові для німецького романтизму конфлікти: митець проти філістера, ідеал проти повсякденної дійсності, духовна свобода проти суспільної конвенції.

План

1. Сатирико-метафоричний зміст казки.
2. Добрі сили (фея Розабельверде, лікар Проспер Альпанос) і їхня роль у казці.
3. Світ філістерів (Фабіан, Кандіда, Мош Терпін, князь, барони).
4. Протиставлення творчої людини і бездуховного філістера (Бальтазар і Цахес).
5. Антипросвітницькі мотиви у творі. Образ князя Пафнутія.
6. Специфіка романтизму Гофмана.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Прочитати повість-казку Е.Т.Гофмана «Крихітка Цахес, на прізвисько Циннобер».
2. Ознайомитися з основними рисами німецького романтизму.
3. Виділити ключові епізоди, що характеризують головних героїв та соціальне середовище.
4. Підготувати приклади з тексту для ілюстрації сатиричних прийомів Гофмана.
5. Подумати над тим, які риси та явища з казки можна впізнати в сучасному суспільстві.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Сатирико-метафоричний зміст казки

Фокус аналізу: які реальні соціальні явища Німеччини початку ХІХ століття приховані під фантастичними образами казки?

Ключові аспекти:

Сатира на суспільні стосунки: казка є гіркою сатирою на заціпеніння, кар'єризм і загальну оману. Гофман висміює суспільство, яке оцінює людину не за власні якості, а за зовнішні ознаки статусу, нагороди та думку «авторитетів».

Центральна метафора (символіка Цахеса): потворний, безталанний Цахес, наділений магичною силою привласнювати собі чужий розум і заслуги – це втілення абсурдної, ірраціональної влади посередності. Це метафора того, як у суспільстві можуть домінувати невігластво та бездарність.

Метафора «золотих волосків» – символ сліпоти, фатальної помилки сприйняття. Суспільство бачить не реального Цахеса, а його «блискучу» ілюзію. Це вказівка на силу мімезису (наслідування) та конформності.

2. Добрі сили і їхня роль у казці

Фокус аналізу: з'ясуйте, які сили в світі Гофмана протистоять злу та абсурду, і якими методами вони діють.

Фея Розабельверде:

Подвійна природа: вона одночасно є джерелом проблеми (своєю милосердною, але необачною магією наділяє Цахеса силою) і активною учасницею її вирішення. Її мотивація – жалість, але вона не розуміє соціальних наслідків свого втручання.

Символ: могутня, але відірвана від людської реальності природна стихія (чарівність), яка не керується людською логікою.

Лікар Проспер Альпанос:

Втілення мудрої, активної доброти: він не лише фіксує проблему (розгадує таємницю Цахеса), але й діє практично (дає Бальтазару спосіб боротьби). Він поєднує розум, знання і волю.

Символ: справжнє просвітництво, гуманістична розумність, яка бореться зі злом не силою, а знанням і допомогою справжньому таланту (Бальтазару).

3. Світ філістерів

Фокус аналізу: проаналізуйте, з яких соціальних верств складається суспільство в казці і чому воно так легко піддається обману.

Характерні риси філістерів (міщан): духовна обмеженість, пристосуванство, шана до рангу, відсутність критичного мислення, прагнення до спокою та зовнішнього блиску.

Конкретні образи:

Професор Мош Терпін – освічений філістер. Кар'єризм і лицемірство. Він готовий видати дочку за потворного Цахеса заради соціального статусу.

Князь Пафнутій та барони – втілення влади, що базується на самодурстві. Вони нездатні до самостійного судження, керуються лише зовнішніми ознаками.

Фабіан та Кандіда – молоді представники середовища. Фабіан – більш критичний, але безпорадний; Кандіда – покірنا конформістка, що спочатку також потрапляє під чари Цахеса.

4. Протиставлення творчої людини і бездуховного філістера

Фокус аналізу: розкрийте суть центрального конфлікту казки на прикладі зіткнення Бальтазара та Цахеса.

Бальтазар

Втілення романтичного героя: поет, мрійник, людина глибоких почуттів і справжнього таланту. Його світ – це природа, кохання, творчість.

Його шлях: він єдиний бачить справжню сутність Цахеса, страждає від несправедливості, але не є пасивним. За допомогою Альпаноса він активно бореться, застосовуючи знання і власну творчу енергію.

Символ: справжня, автентична особистість, що здатна протистояти загальній омані.

Конфлікт: це боротьба не лише двох персонажів, а двох систем цінностей: справжня творчість проти бездушної посередності, краса проти потворності, істина проти ілюзії.

5. Антипросвітницькі мотиви. Образ князя Пафнутія

Фокус аналізу: З'ясуйте, як Гофман критикує спотворені, механістичні форми «прогресу».

Антипросвітництво Гофмана: письменник не проти знань загалом, а проти раціоналізму, що вбиває фантазію, душу, індивідуальність. Він висміює фальшиве просвітництво, що обслуговує владу і створює лише видимість прогресу.

Образ князя Пафнутія:

«Просвітник»-тиран: його реформи – це абсурдна пародія на бюрократичний «прогрес». Він хоче механічно «удосконалити» життя, викоринивши все чарівне, ірраціональне та приватне.

Символ тупого, самовпевненого адміністративного розуму, який є ворогом мистецтва та свободи духу.

6. Специфіка романтизму Гофмана

Фокус аналізу: Визначте, чим романтизм Гофмана відрізняється від інших романтиків (наприклад, Новалиса).

Злиття реального і фантастичного: у Гофмана фантастика не втікає від реальності, а виростає з неї, обнажаючи її абсурд і приховані чудовиська. Цахес – фантастичний персонаж, але соціальний механізм, який він уособлює, цілком реальний.

Гостра сатира і гротеск: Гофман – романтик-сатирик. Його головна зброя – не лише ліризм, а висміювання через гротеск, гострий гумор, карикатурність.

Конфлікт «митець vs. філістер»: це центральний конфлікт творчості Гофмана. Митець (поет, музикант) представлений як маргінал, але він є носієм істини.

Іронія та трагікомізм: Гофман дивиться на світ з іронічної дистанції.
Його казка водночас смішна і жахлива (трагікомічна).

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Які сучасні механізми створення «авторитетів» аналогічні магії золотих волосків Цахеса (медіа, соцмережі, реклама)?

2. Чи можна вважати фею Розабельверде позитивною героїнею, враховуючи, що саме вона створила монстра?

3. Творче завдання: уявіть, що Цахес потрапляє у сучасний університет чи офіс. Опишіть, за яких умов він зробив би кар'єру і чому.

4. У чому головна сила Бальтазара? Чому його перемога можлива лише за допомогою чарівництва (лікаря Альпаноса), а не засобами «звичайного» світу?

Література

1. Вечірко О. Л. Специфіка романтичного гротеску у романі В. Гюго «Собор Паризької Богоматері» та казці Е.-Т.-А. Гофмана «Малюк Цахес». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022. № 53. Т. 2. С. 60–64.

2. Кравченко Я.П. Історія зарубіжної літератури (XVII, XVIII, поч. XIX ст.) : навчально-методичний посібник Запоріжжя : ЗНУ, 2021. 108 с.

3. Куліченко А. К., Хабарова О. О. Специфіка романтичного гротеску в творах Е. Т. А. Гофмана «Малюк Цахес» та «Золотий горнець». URL: <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/viewFile/147/213>

4. Ледняк Ю. В., Ледняк Г. В., Казаков І. М. Роль бінарних (інтегрованих) занять «іноземна мова + зарубіжна література» у процесі підготовки майбутніх учителів цих предметів. *Педагогічні науки: теорія та практика*. 2024. № 4. С. 168 – 172.

5. Тверітінова Т. І. Історія зарубіжної літератури XIX століття. Перша половина: доба романтизму: навч. посіб. для студентів. Київ: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 358 с.

6. Шалагінов Б. Б. Романтики і модерністи. Нариси з історії німецької літератури та естетики XIX-XX століть. Київ: Вид. дім «Києво-Могилян. акад.», 2020. 222 с.
7. Шалагінов Б. Б. Романтичний словник: до історії понять і термінів раннього німецького романтизму. Київ: [ВПЦ НаУКМА], 2010. 136 с.
8. Negus K. E.T.A. Hoffmann's Other World. The Romantic Author and his New Mithology. Philadelphia, Llevellyn Pablications, 1965. 368 p.

Практичне заняття № 2. Еволюція поетичної свідомості Г. Гейне в «Книзі пісень»

Мета: Простежити еволюцію художньої свідомості Генріха Гейне на прикладі збірки «Книга пісень»: від засвоєння та подолання романтичної традиції до формування індивідуального поетичного голосу, що поєднує ліризм, іронію та філософську рефлексію.

План

1. Специфіка творчого шляху Г. Гейне: від романтизму до реалізму.
2. Композиційна своєрідність збірки «Книга пісень».
3. Традиції романтизму в «Юнацьких стражданнях»: мотиви сну та смерті, самотності, інфернальна та середньовічна образність, поетика контрастів. Переосмислення романтичного світогляду («Розмова в Падерборнському степу»).
4. Посилення іронічного начала в «Ліричному інтермеццо». Звернення до фольклору, використання художніх засобів народної пісні.
5. Поєднання романтичних та реалістичних елементів в «Поверненні на батьківщину». Іронічне сприйняття минулого, образ двійника («Ніч тиха, всі вулиці в сні спочивають»).
6. Філософська проблематика та художня специфіка циклу «Північне море».
7. Аналіз однієї поезії за вибором студента за схемою аналізу ліричного твору (див. Додаток 1).

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Ознайомитися із збіркою Г. Гейне «Книга пісень» (увагу звернути на циклізацію: «Юнацькі страждання», «Ліричне інтермеццо», «Повернення на батьківщину», «Північне море»).
2. Підготувати порівняльний аналіз 2-3 віршів з різних циклів для ілюстрації еволюції поетики.

3. Вивчити основні риси німецького романтизму (єнська школа) для розуміння контексту та його переосмислення.

4. Подумати над функцією іронії у ліриці Гейне як засобу самокритики та критики суспільства.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Специфіка творчого шляху Г. Гейне: від романтизму до реалізму

Аналітичний ракурс: зрозуміти Гейне не як «останнього романтика», а як поета на роздоріжжі епох, який, виходячи з романтичної поетики, радикально її трансформував.

Ранній період («Книга пісень»): глибоке засвоєння романтичної образності (мотив мрій, природа, фольклор, кохання-страждання), але з внутрішнім сумнівом та іронією.

Зрілий період (публіцистична проза, поема «Німеччина. Зимова казка»): Перехід до соціальної та політичної сатири, гострої критики німецької дійсності. Реалізм як свідомий вибір.

Логіка еволюції: від індивідуального ліричного «я» – через критику романтичних ілюзій («Книга пісень») – до «я» громадянина і полеміста, що аналізує соціум.

2. Композиційна своєрідність збірки «Книга пісень»

Важливо: «Книга пісень» – це не випадкова добірка, а строго організований ліричний роман, що розповідає історію кохання, розчарування та духовного дорослішання.

Циклізація як сюжет:

1. «Юнацькі страждання»: початок історії, трагічне, надмірне кохання в романтичному ключі.

2. «Ліричне інтермеццо»: кульмінація почуття, спрощена, пісенна форма, іронія.

3. «Повернення на батьківщину»: розв'язка любовної історії, рефлексія над минулим, дорослішання.

4. «Північне море»: філософський епілог, вихід у простір свободи, природи та всесвітніх питань.

Ефект читацької гри: Гейне грає з читачем, створюючи автобіографічну легенду (справжня Амалія/Тереза Гейне → літературний образ коханої). Це перетворення життя на мистецтво.

3. Традиції романтизму в «Юнацьких стражданнях»

Пропозиція для дослідження: виділіть риси романтизму та знайдіть моменти їхнього внутрішнього руйнування.

Романтичні кліше: мотиви сну, смерті, самотності, безвихідної любові, інфернальних істот («Вони мене отруїли...», «Лорелея»). Середньовічна образність (лицарі, замки, лісові яри).

Поетика романтичного контрасту: ідеал / жах, небесне / підземне, любов / смерть.

Переосмислення в «Розмові в Падерборнському лузі» (ключовий вірш). Діалог автора з його похмурым вершником-двійником (власною меланхолією, смертю, минулим). Це діалог з самим романтизмом, спроба втекти від його примар. Висновок: романтична поза веде до спустошення.

4. Посилення іронічного начала в «Ліричному інтермецо»

Ключові аспекти для аналізу: іронія стає основним художнім інструментом для дистанціювання від надмірних почуттів.

Звернення до фольклору та казки: форма народної пісні (куплети, рефрени, простота), але наповнення інтелектуальним, іронічним змістом. Навіть коли Гейне використовує високу романтичну інтонацію («На крилах пісні полину...»), він направляє її не в сферу метафізики, а в інтимний простір казкової ідилії, тим самим зменшуючи пафос і створюючи відтінок теплої самоіронії.

Функції іронії в «Ліричному інтермеццо»:

Іронія в циклі служить не для глузування, а як складний інструмент саморефлексії та захисту, що визначає новий, критичний тип ліричного свідомості.

1. Самокритика та подолання романтичного кліше. Гейне використовує романтичні образи (страждання, розбите серце, поетичні сльози), але подає їх у формі, що свідомо знижує пафос і розкриває їхню умовність. Наприклад, трагічні теми звучать у легкому, майже танцювальному ритмі («Щоб квіти довідались пишні...»). А поезія «На крилах пісні полину...» є яскравим прикладом іронічної самокритики та руйнації романтичного пафосу. Хоча вірш здається цілковито ліричним, сама його надмірна, майже казкова ідилічність є формою іронії. Гейне використовує тему романтичної втечі («... полину / З тобою в долину») і реалізує її не в сфері духу, а в формі стереотипного, дещо цукеркового східного «раю» (Ганг, лотоси, газелі, фіалки, пальма...). Це не щира мрія, а гра з романтичним кліше, доведення його до абсурду через надмірну солодкість. Іронія тут – у стилістичному перебільшенні, яке викликає не захоплення, а усмішку. Це сміх поета над власною романтичною роллю, що дозволяє йому не стати її заручником.

2. Емоційний захист та дистанціювання. Іронія виступає як захисний психологічний механізм. Огортаючи щирі почуття та біль у оболонку умисної простоти або легковажності, ліричне «я» утримує дистанцію від повного емоційного краху. Це дозволяє говорити про страждання, не тонучі в ньому.

3. Очищення (катарсис) через усвідомлення. Переживаючи страждання не лише емоційно, а й інтелектуально обіграючи його форму, герой здобуває владу над ним. Легка усмішка, викликана цим прийомом, стає актом звільнення від гнітючої сили меланхолії. Це шлях до психологічної цілісності через усвідомлення абсурду власних переживань.

Отже, іронія у Гейне виконує інтелектуально-емоційну роботу з подолання літературних штамів. Вона слугує засобом захисту, самодіагностики та пошуку

нової, більш зрілої мови для вираження почуттів поза рамками романтичної риторики.

5. Поєднання романтичних та реалістичних елементів в «Поверненні на батьківщину»

Точка зору для обмірковування: цикл про подолання минулого. Романтичні образи повертаються, але очищуються іронією та мудрістю.

Іронічне сприйняття минулого: згадування місць і почуттів юності через призму часу. Минуле стає об'єктом сумної усмішки.

Образ двійника: Вірш «Ніч тиха, всі вулиці в сні спочивають...». Ліричний герой зустрічає привид коханої, але це не містичне видіння, а проєкція власної пам'яті і сумніву. Розмова з ним – це остаточне прощання з ілюзією.

Образ двійника. Наприклад, у вірші «Ніч тиха, всі вулиці в сні спочивають...» ліричний герой зустрічає власного двійника – втілення свого минулого страждаючого «я». Діалог із ним – це усвідомлення та спроба прощання з власною вчорашньою ілюзією.

Реалістичні деталі: конкретика міського пейзажу, побутові замітки, що розчиняють романтичну імлу.

6. Філософська проблематика та художня специфіка циклу «Північне море»

Фокус аналізу: вийти за межі особистої драми у світ натурфілософії, історії та релігії.

Новий простір і новий герой. Море – символ свободи, вічності, стихійної сили, протиставлений вузьким кімнатам і лісовим нетрям ранніх циклів. Ліричне «я» – вже не страждаючий закоханий, а зрілий мандрівник, що мислить і стоїть перед обличчям космосу.

Філософські теми:

- Боротьба язичницького, життєствердного начала (грецькі боги) з аскетичним християнством.

- Критика національної обмеженості та шовінізму.
- Віра в розум і прогрес.

Художня специфіка: вільний верлібр (відмова від рими та чіткого ритму), одична інтонація, монументальність образів.

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Творче завдання: виберіть один вірш з «Юнацьких страждань» та один – з «Повернення на батьківщину» на схожу тему (наприклад, зустріч із минулим). Порівняйте їх, звертаючи увагу на: а) роль образу-символу; б) позицію ліричного героя (захоплений учасник / спостерігач); в) наявність або відсутність іронії.

2. Прослідкуйте, як мотив сну трансформується від циклу до циклу: від втечі в мрію («Юнацькі страждання») – через іронічну гру («Ліричне інтермецо») – до прозріння («Повернення на батьківщину»).

3. Дискусійне питання: чи є іронія Гейне в «Книзі пісень» ознакою цинізму та знецінення почуттів, чи, навпаки, – знаком здорового глузду, психологічним захистом та шляхом до більш зрілого, реалістичного світогляду? Аргументуйте, спираючись на тексти.

4. Яку роль відіграє композиція збірки у розкритті її головної ідеї – подолання романтичної ілюзії? Чи можна розглядати «Книгу пісень» як «виховання почуттів» ліричного героя?

Література

1. Вовк Я.Г. Останній поет «вільної пісні романтизму»: Генріх Гейне і його «Книга пісень». *Всесвітня література та культура*. 2000. № 2. С. 38-41.

2. Волковинська І. Подолання культурної дистанції через поетичну інтерпретацію форми («Книга пісень» Г. Гейне в перекладах В. Кобилянського). *Слово і Час*. 2018. № 10. С. 66-79.

3. Бовсунівська Т. «Книга пісень» Генріха Гейне як любовний роман. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2002. № 2. С. 47-48.

4. Дідковська В. Вартовий свободи. Життєвий і творчий шлях поета-лірика Генріха Гайне. Поезія душі. Лірика Генріха Гайне. *Зарубіжна література в навчальних закладах України*. 2003. № 1. С. 36-39.
5. Гончарук Р. Г. Гейне «Enfant perdü»: два переклади одного вірша. *Наукові записки*. Вип. 193. Серія: Філологічні науки. Кропивницький: Видавництво «КОД». 2021. С. 122–127.
6. Гуржій І. О. 225 років від дня народження Генріха Гейне - німецького поета, публіциста та критика пізнього романтизму. 2022. URL : <http://www.nbu.gov.ua/node/6051>
7. Матузова Н. Генріх Гейне. Нарис життя і творчості. Київ: Дніпро, 1984. 175 с.
8. Ніколенко К. Концепт «природа» у збірці «нові поезії» Г. Гейне. *Філологічні науки*. 2016. № 22. С. 89-96.
9. Ніколенко К. Концепт «Туга» в збірці Гейне Г. «Книга пісень» (цикли «Страждання юності» й «Ліричне інтермецо»). *Філологічні науки*. 2014. Вип. 16. С. 51-61.
10. Ніколенко К., Ніколенко О. Переклади Генріх Гейне. Книга пісень. *Рідний край*. 2014. № 2 (31). С. 55–63.
11. Ніколенко О.М. Генріх Гейне. Ніколенко О.М. Романтизм у поезії. Харків, 2003. С. 32- 72.
12. Приліпко І. Художнє вираження ознак пейзажної лірики у творчості Т. Шевченка та Г. Гейне. *Науковий вісник МНУ ім. В. О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство)*. 2017. № 2 (20). С. 191-196.
13. Ходаковська Н. Г. Метафора у поезії Генріха Гейне (на матеріалі збірника «Книга пісень»). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Філологічна». 2015. Вип. 53. С. 256–260.
14. Шалагінов Б. Б. Розвиваючи творчу уяву читача: монографічний аналіз вірша Генріха Гейне «Лорелей». *Іноземні мови в навчальних закладах*. 2004. № 1. С. 109-112.

Практичне заняття № 3. Поєднання бунтарства, сатири та трагічно забарвленого індивідуалізму в творчості Дж. Г. Байрона

Мета: З'ясувати специфіку романтичного світогляду Дж. Байрона як синтезу бунтарського індивідуалізму, гострої соціальної сатири та трагічного відчуття життя; сформувані поняття «байронічний герой» та проаналізувати його втілення в ліриці та поемі «Мазепа».

План

1. Життєвий шлях Дж. Байрона. Творчі здобутки письменника.
2. Поняття «байронічний герой», його характерні риси.
3. Провідні мотиви і домінуючі настрої лірики митця:
 - «світова скорбота» і самотність («Мій дух як ніч...»);
 - нескореність, романтичний бунт («Прометей»);
 - політичні мотиви («Ода авторам білля проти машиноборців»);
 - зв'язок поезії «Хотів би жити знов у горах...» із Давидовими псалмами (псалом 55, узятий зі Старого Заповіту).
 - поетичні міркування про свій життєвий шлях («В день мого тридцятишестиліття»).
4. Поема «Мазепа»: історична основа та романтичний міф.
5. Риси романтичного героя в образі Мазепа.

Завдання для підготовки:

1. Ознайомитися з основними біографічними віхами Байрона, що вплинули на формування його образу та творчості.
2. Прочитати аналізовані вірші («Прометей», «Мій дух, як ніч...», «Ода авторам білля...», «В день мого тридцятишестиліття») та поему «Мазепа».
3. З'ясувати риси романтизму та сформулювати визначення «байронічного героя».
4. Підготуватися до порівняння образу Мазепа у Байрона та в українській історичній пам'яті.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Життєвий шлях Дж. Байрона. Творчі здобутки письменника

Аналітичний ракурс: показати нерозривний зв'язок між біографією Байрона (життям як твором мистецтва) та його літературним міфом.

«Лорд-вигнанець»: скандальна слава, розлучення, вигнання з Англії. Життя як виклик суспільству.

Політична діяльність: активна участь у визвольних рухах (Італія, Греція). Смерть у Місолонгі – апофеоз героїчної легенди.

Творчі здобутки: від лірики («Години дозвілля») до монументальних поем («Паломництво Чайльд Гарольда», «Гяур», «Шільйонський в'язень») та сатиричної епопеї («Дон Жуан»). Синтез епічного розмаху та ліричної інтроспекції.

2. Поняття «байронічний герой», його характерні риси

Ключовий аспект: «байронічний герой» не лише літературний персонаж, а й культурний архетип ХІХ століття.

Типові риси:

1. Надмірний, бунтівний індивідуаліст, що ставить себе вище суспільства та його моралі.
2. Трагічна минушина: носить у собі таємний гріх або незагоєну рану.
3. «Світова скорбота»: глибоке розчарування у світі, відчуття метафізичної самотності.
4. Незламна воля та гордість навіть у поразці (спір з Богом або долею).
5. Вічна невдоволеність і пошук, що веде до безперервного вигнання чи мандрів.

Еволюція: від Чайльд Гарольда (пасивний спостерігач-меланхолік) до більш активних, демонічних героїв «східних» поем та до іронічного образу Дон Жуана, що розвінчує ілюзії романтизму.

3. Провідні мотиви і домінуючі настрої лірики митця

Фокус уваги: лірика Байрона – ключ до розуміння його внутрішнього світу та громадянської позиції.

«Світова скорбота» і самотність («Мій дух як ніч...»). Мотив апокаліпсису, повного згасання світла та життя. Самотність не лише соціальна, а космічна. Герой – один у порожнечі, що свідчить про кінець світу.

Нескореність, романтичний бунт («Прометей»). Прометей – архетип бунтівного страждання, що кидає визов тирану-Зевсу. В цьому вірші – суть байронізму: трагедія не ламає, а загартовує дух, перетворюючи страждання на вищу мужність.

Політичні мотиви («Ода авторам білля проти машиноборців»). Приклад байронічної сатири. Байрон (як лорд) різко виступає на захист лудитів, звинувачуючи владу в жорстокості та лицемірстві. Бунт стає соціальним.

Зв'язок поезії «Хотів би жити знов у горах...» із Давидовими псалмами. Паралель з Псалмом 54 (55 в українській нумерації) – молитва про порятунок від ворогів. Байрон переосмислює біблійний мотив: його «голубині крила» для втечі – це не віра в Бога, а мрія про первозданну, дику природу (гірські скелі) як притулок від підлості світу. Світський, природничий романтизм проти релігійного утішання.

Поетичні міркування про свій життєвий шлях («В день мого тридцятишестиліття»). Підбиття підсумків. Мотиви втрачених надій, виснаженого серця, вигнання. Але фінал – не капітуляція. Трагедійний пафос поєднується з незламною волею.

4. Поема «Мазепа»: історична основа та романтичний міф

Фокус аналізу на тому, як Байрон перетворює історичний факт на універсальну притчу про волю, страждання та владу.

Історичне ядро: епізод покарання молодого пажу Мазепа, прив'язаного до дикого коня (з «Історії Карла XII» Вольтера).

Романтичне переосмислення:

1. Апогей страждання. Подорож стає фізичною та психологічною пекельною каторгою, символом випробування духу.
2. Динамічний образ природи. Природа не пасторальна, а ворожа, хаотична сила, через яку герой мусить пройти.
3. Метафора долі. Дикий кінь – це доля або саме життя, що несе героя через муки до невідомої мети.

5. Риси романтичного героя в образі Мазепи

Пропозиція для дослідження: відстежити, як у конкретному образі реалізуються риси байронічного героя.

Гордість та незламність. Навіть в умовах неймовірних страждань і приниження Мазепа не просить пощади, зберігає свідомість і волю.

Винятковість долі. Його страждання – не звичайні, а надлюдські, міфічні.

Зв'язок з природою-стихією. Герой витримує бій не лише з людьми, але й з самими стихіями (ніч, ліс, звірі, спека).

Страта як переродження. Жорстоке покарання стає досвідом, що виковує характер майбутнього гетьмана. Страждання – джерело сили.

Маска розповідача: історію розповідає вже літній Мазепа королю Карлу XII після Полтавської битви. Це додає образу фатальності, гіркої мудрості та відчуття власної історичної ролі.

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Творче завдання. Порівняйте образ Мазепи у поемі Байрона та в українській культурній традиції (наприклад, у творчості Т. Шевченка, чи у сучасному сприйнятті). Що є спільного (сила волі, винятковість долі), а в чому принципова різниця (національно-визвольний контекст, мотивація)?
2. Проаналізуйте вірш «Прометей». Як у ньому поєднуються: а) бунт проти богів / долі; б) трагічне страждання; в) ідея незламності? Чому саме цей міф став ключовим для Байрона?

3. Дискусійне питання: Чи є «байронічний герой» позитивним ідеалом, чи це критичне зображення небезпечного індивідуалізму та егоцентризму? Позицію аргументуйте, спираючись на тексти (наприклад, «світова скорбота» vs. соціальний протест в «Оді...»).

4. Яку роль відіграє мотив мандрів / вигнання / втечі у формуванні світогляду байронічного героя (від Чайльд Гарольда до Мазепи)?

Література

1. Бушакова О., Бевзун Ю. Образ Івана Мазепи в мистецтві західноєвропейського романтизму. *Всесвітня література в сучасній школі*. 2017. № 3. С. 38-42.

2. Вечірко О. Дж. Г. Байрон і Україна. *Наукові записки КДПУ*. Серія: Філологічні науки. 2016. Вип. 145. С. 372-376.

3. Горбонос О. В., Ващенкр О. Ю. Україна як складова авторського світообразу поеми Дж.Г. Байрона «Мазепа»: синхронно-художній аспект. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «Філологічні науки». 2013. № 2 (6). С. 113-117.

4. Затонський Д.В. Дж. Г. Байрон. Київ: Центр учбової літератури, 2002. 226 с.

5. Князь Г. О. Міфологічна подорож героя як ініціація в поемі «Мазепа» Дж. Г. Байрона. *Закарпатські філологічні студії*. 2021. Вип. 16. С. 311–316.

6. Кудлей О. Українська тема у річищі художньо-естетичних пошуків лорда Байрона. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2009. Вип. 4. С. 104-107.

7. Мацьків Т. Гетьман Іван Мазепа в західноєвропейських джерелах 1687–1709. Мюнхен : Український Вільний Університет, 1988. 285 с.

8. Наливайко Д. С., Шахова К. О. Зарубіжна література доби романтизму. Київ: Наукова думка, 1998. 234 с.

9. Павличко С. Д. Байрон: Нарис життя і творчості. Київ: Дніпро, 1989. 189 с.

10. Чередник Л. Творчість Дж. Байрона в українських перекладах. *Молодий вчений*. № 5.1 (69.1). 2019. С. 227–230.
11. Marshall W.H. A Reading of Byron's Mazeppa. *Modern Language Notes*. 1961. № 2. P. 120–124.
12. Stabler J. Byron, Postmodernism and Intertextuality. *The Cambridge Companion to Byron*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004. P. 265–284.

Практичне заняття № 4. В. Гюго як видатний романіст французького романтизму

Мета: Усвідомити провідну роль В. Гюго у становленні та розвитку французького романтизму; проаналізувати естетичну програму письменника та її художнє втілення в романі «Собор Паризької Богоматері», зокрема принципи романтичного історизму, гротеску, контрасту та символізму.

План

1. Віхи життя і творчості В. Гюго. Жанровий діапазон творчості письменника.
2. Естетичні погляди митця. Історична (визначення основних етапів розвитку суспільства та літератури) та теоретична (формулювання провідних засад романтичної художньої системи) частини передмови до драми «Кромвель».
3. Сюжетно-композиційні особливості, тематика роману «Собор Паризької Богоматері». Відтворення історичного колориту у творі.
4. Особливості побудови образної системи роману.
5. Образ Собору як ідейно-композиційний центр твору.
6. Утілення романтичної естетики в романі.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Ознайомитися з основними біографічними відомостями творчим шляхом В. Гюго.
2. Прочитати роман «Собор Паризької Богоматері».
3. Ознайомитися з ключовими тезами передмови до драми «Кромвель» як маніфестом романтизму.
4. Підготувати аналіз одного з центральних образів роману (Квазімодо, Есмеральда, Фролло, Собор) з точки зору романтичної естетики.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Віхи життя і творчості В. Гюго. Жанровий діапазон творчості письменника

Аналітичний ракурс: прослідкуйте еволюцію Гюго від монархіста-класициста до ліберала-романтика та громадського діяча; оцініть масштаб його літературної спадщини.

Життєвий шлях: ранній успіх, призначення у Французьку академію, участь у політиці, 19-річне вигнання за опозицію до Наполеона III, тріумфальне повернення. Життя як втілення боротьби за ідеали свободи та прогресу.

Жанровий діапазон (універсальність):

Поезія: від одичної до громадянської та сатиричної лірики.

Драматургія: реформатор театру, автор програмної драми «Ернані» (боротьба з класицистами).

Проза: історичний роман («Собор Паризької Богоматері», «Людина, що сміється», «93-й рік»), соціальний роман («Знедолені»).

Головна риса: епічний масштаб мислення. Будь-який сюжет для Гюго – привід для роздумів про історію, мораль, суспільство.

2. Естетичні погляди митця. Передмова до драми «Кромвель» (1827)

Фокус уваги: це не просто передмова, а маніфест французького романтизму, що заклав його теоретичні основи.

Історична частина: концепція трьох епох розвитку людства та відповідних їм літератур:

1. Ода (первісна доба) – лірика.
2. Епопея (античність) – епос.
3. Драма (сучасність, християнська ера) – поєднання трагічного і комічного, тіла і душі. «Християнство сказало людині: ти двоїсте... Отже, поезія нового часу – драма».

Теоретична частина (провідні засади романтизму):

1. Контраст (злиття протилежностей): Гюго закликає поєднувати прекрасне і потворне, трагічне і комічне, високе і низьке. Це джерело драматизму.

2. Гротеск: потворне не як вада, а як потужний художній засіб, що викриває внутрішню красу або трагедію («...потворне поряд з прекрасним, деформоване поряд з граціозним»).

3. Історизм та місцевий колорит: відтворення не тільки фактів, але й духу епохи, її побуту, ментальності, мови.

4. Свобода творчості: скасування єдності місця та часу, відмова від аристократичної обмеженості.

3. Сюжетно-композиційні особливості, тематика роману «Собор Паризької Богоматері». Відтворення історичного колориту

Фокус аналізу: показати, як роман є практичною реалізацією естетичної програми Гюго.

Сюжет: переплетення драматичних любовних ліній (Феб, Есмеральда, Фролло, Квазімодо) на тлі життя Парижа XV століття. Сюжет не лінійний, а багатоплановий, епічний.

Тематика:

1. Любов у всіх її проявах (духовна, пристрасна, егоїстична, жертвна).
2. Суд долі над людиною та проблема вибору.
3. Протистояння офіційної (суд, церква) та народної (Двір Чудес) моралі.
4. Симбіоз і боротьба середньовічної культури (Собор) та нової (книгодрукування).

Історичний колорит: Париж – не просто декорація, а головний персонаж. Детальні описи архітектури, вулиць, побуту різних станів, народних свят (свято дурнів). Гюго реконструює атмосферу, а не лише хроніку.

4. Особливості побудови образної системи роману

Пропозиція для дослідження: аналіз образів персонажів через призму контрасту та гротеску.

Система контрастів:

Есмеральда (краса зовнішня / душевна) vs Феб (краса зовнішня / порожнеча внутрішня).

Квазімодо (потворність тіла / краса душі) vs Клод Фролло (краса інтелекту / потворність душі).

Есмеральда (природна, стихійна мораль) vs суспільство (формальна, жорстока мораль).

Гротескні образи: Квазімодо – втілення тези про те, що потворне може бути величним. Клод Фролло – трагічний гротеск: розум, заражений демонічною пристрастю.

Принцип «фатальності»: герої – не є господарями своєї долі, на них тисне фатум (доля, суспільство, пристрасть).

5. Образ Собору як ідейно-композиційний центр твору

Ключовий аспект для аналізу: Собор – не тільки місце дії, але й символ, що об'єднує всі теми та всіх персонажів.

Символічні рівні:

1. Символ середньовічної культури та віри (велич і моторошність).
2. Жива істота, свідок історії («обидва близнюки» – опис веж).
3. Притулок для вигнанців (Квазімодо, Есмеральда).
4. Антагоніст новітніх ідей (книгодрукування) – «Це вб'є те».

Композиційна роль: багато ключових сцен відбуваються в Соборі або «у полі його зору» (викрадення Есмеральди, облога Квазімодо, фінал). Собор – фокус конфліктів.

6. Утілення романтичної естетики в романі

Точка зору для обмірковування: знайти конкретні приклади реалізації естетичних принципів з «Передмови до Кромвеля».

Контраст: проза і поезія в описі Парижа; народне свято і трагічні події; любов Квазімодо і пристрасть Фролло.

Гротеск: зовнішність Квазімодо; постать Фролло-аскета, який перетворюється на демона.

Историзм (місцевий колорит): не лише костюми, а й мовна стилізація, опис судових процедур, життя жебраків.

Інтерес до «низьких» верств та соціальної несправедливості: образ «Двору Чудес», трактування народу не як натовпу, а як колективної особистості.

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Творче завдання: виберіть один із образів роману (Квазімодо, Клод Фролло, Есмеральда). Проаналізуйте його за схемою: а) зовнішність (як описується); б) внутрішній світ, мотивація; в) яку функцію виконує в системі контрастів? г) як цей образ ілюструє одну з ідей романтичної естетики Гюго (гротеск, контраст, фатальність)?

2. Простежте, як образ Собору змінюється протягом роману: від архітектурного шедевр до живого свідка, захисника та могили. Як це пов'язано з головною ідеєю твору?

3. Дискусійне питання: Хто, на вашу думку, є справжнім головним героєм роману: людина (Квазімодо, Есмеральда) чи Собор? Чи можна вважати головним героєм саме місто Париж? Аргументуйте свою позицію прикладами з тексту.

4. Як у романі реалізується теза Гюго про те, що книгодрукування «вб'є» архітектуру (Собор)? Чи є це песимістичним чи оптимістичним прогнозом з точки зору автора?

Література

1. Бодик О. Рецепція софійності в романі В. Гюго «Собор Паризької Богоматері». *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Серія 8 : Філологічні науки. 2005. Вип. 1. С. 142-148.
2. Вечірко О. Л. Специфіка романтичного гротеску у романі В. Гюго «Собор Паризької Богоматері» та казці Е.-Т.-А. Гофмана «Малюк Цахес». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2022. № 53. Т. 2. С. 60–64.
3. Вечірко О. Л. Художній історизм і романтична поетика романів В. Скотта «Айвенго» і В. Гюго «Собор Паризької Богоматері». *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Журналістика. 2022. Том 33 (72). № 6 Ч. 2. С. 90-95.
4. Наливайко Д. Романтизм про Середньовіччя. *Зарубіжна література*. 2002. № 6. С. 2-5.
5. Оборська С. В. Романтизований художній образ Есмеральди в європейському живописі XIX століття. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2024. № 1. С. 236-241.
6. Постова Н. С. Поетика романтичного історичного роману : «Собор Паризької Богоматері» В. Гюго : Автореф. дис. ... канд. філол. наук. Донецьк : ДонНУ, 2002. 22 с.
7. Романець В. М. «Роман про минуле та історичний роман у творчості В. Гюго. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Філологічні науки. 2014. Вип. 36. С. 217–220.
8. Сорока І. Таємниці «Собору Паризької Богоматері» (урок позакласного читання за романом В. Гюго «Собор Паризької Богоматері»). *Урок-вернісаж. Зарубіжна література в школах України*. 2016. № 7-8. С. 24-30.
9. Хроменко І. Один день із життя середньовічного Парижа. *Зарубіжна література*. 2002. № 6. С. 6-9.
10. Шевченко В. Віктор Гюго в контексті європейського романтизму. *Зарубіжна література*. 2003. № 5. С. 2-10.

Практичне заняття № 5. Внесок Е. По в американську романтичну літературу. Лірика та новелістика.

Мета: Визначити унікальність поезії Едгара По як центральної фігури американського романтизму; проаналізувати специфіку лірики письменника («піднесення душі») та новелістики («ефект цілісного враження»), розкриваючи зв'язок між естетичною теорією та художньою практикою автора.

План

1. Едгар По – американський поет, новеліст, критик, основоположник детективної літератури і наукової фантастики. Життя та творча спадщина, естетичні погляди письменника. Стаття Е. По «Філософія творчості».

2. Своєрідність поезії Е. По: метафоричність, тяжіння до символізму, містичний зміст (на матеріалі віршів «Ворон», «Аннабель Лі», «Улялюм»).

3. Е. По – майстер новели. Принципи класифікації малої прози письменника. Психологічна новела «Занепад дома Ашерів»:

а) тема згасання знатних аристократичних сімей, мотив розпаду особистості, естетизація смерті в новелі;

б) ефект цілісного сприйняття та прийоми його досягнення (зовнішня проекція внутрішньої драми Родеріка Ашера);

в) простір та час в новелі;

г) образ дома в новелі;

д) значення назви новели.

4. Логічні новели Е. По. «Убивства на вулиці Морг» – початок детективного жанру у світовій літературі:

а) своєрідність композиції;

б) логіка розкриття злочину; співвідношення уявлення і розуму, логічного контролю в новелі;

в) образ Дюпена, людини незвичайних аналітичних здібностей, який отримує естетичну насолоду від праці розуму; романтичні риси образу;

г) образ оповідача та його функції в творі.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Ознайомитися з основними біографічними фактами та естетичними поглядами Е. По (стаття «Філософія творчості»).
2. Прочитати вірші «Ворон», «Аннабель Лі», «Улялюм».
3. Прочитати новели «Падіння дому Ашерів» та «Убивства на вулиці Морг».
4. Підготувати порівняльну характеристику психологічної та логічної новели По.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Едгар По – американський поет, новеліст, критик. Естетичні погляди. Стаття «Філософія творчості»

Аналітичний ракурс: зрозуміти По як першого професійного американського літератора та теоретика, чий погляд визначально вплинули на подальший розвиток не тільки романтизму, а й символізму, детективу та наукової фантастики.

Життя та спадщина: трагічна біографія (сирітство, конфлікти, алкоголізм, загадкова смерть) стала частиною міфу про «проклятого поета». Основоположник жанрів: детектив («Убивства на вулиці Морг»), наукова фантастика («Дивовижна пригода Ганса Пфааля»), психологічний трилер.

Естетичні погляди в «Філософії творчості» (1846):

Мета мистецтва: досягнення «піднесення душі» (the elevation of the soul), а не моралізації чи істини. Поета цікавить не розумова істина, а інтенсивне естетичне переживання, що веде до духовного підйому.

«Ефект цілісного враження»: кожен елемент твору (ритм, образ, сюжетний поворот) має працювати на єдину, точно розраховану автором мету – досягнення передбачуваного емоційного стану в читача (жах, меланхолія, піднесення) в кульмінаційний момент твору.

Раціональний контроль над творчістю: мистецтво – не спонтанний акт

натхнення, а ретельний розрахунок. Поет пояснює написання «Ворона» як технічну задачу.

«Поетичний принцип»: стислість як необхідна умова інтенсивності впливу (звідси – акцент на новелі та вірші).

2. Своєрідність поезії Е. По

Фокус уваги: поетика По – це сплав романтичної меланхолії, містицизму та математичної точності форми.

Ключові риси:

Музикальність та ритм: вірші створені для слухового сприйняття (рефрени, асонанси, алітерації). «Ворон» – технічний шедевр з монотонним, заклиналим ритмом.

Метафоричність та символізм: «Аннабель Лі» – море, царство прибережне, місячне проміння, вітер як сили, що заздять любові. Образи мають надреальне, містичне навантаження.

Містичний зміст та теми: тема смерті прекрасної жінки – джерело найсильнішої «емоції краси». Мотив потойбічного зв'язку, меланхолії, незворотності часу («Улялю» – вірш-спогад про кохану, де природа стає символічним ландшафтом душі).

Атмосфера моторошного та «невимовного», жахи, передчуття.

3. Е. По – майстер психологічної новели. «Падіння дому Ашерів»

Фокус аналізу: ця новела – зразок «ефекту цілісного враження», де всі елементи працюють на створення почуття невимовного жаху та неминучого занепаду.

а) Основні теми та мотиви:

Тема виродження роду: фізична та ментальна дегенерація як результат кровозміщення, відірваності від життя.

Мотив розпаду особистості: Родерік Ашер – жертва «патологічної гостроти почуттів», де межі між реальністю, мистецтвом і божевільням зникають.

Естетизація смерті та розпаду: смерть леді Медлін описана не як трагедія, а як частина моторошно-прекрасного ритуалу занепаду.

б) Ефект цілісного сприйняття та прийоми:

Зовнішнє = внутрішньому: оповідач проектує психічний стан Ашера на все навколо: будинок, пейзаж, атмосфера – прямі відображення його свідомості.

Атмосфера нагнітання: кумулятивний ефект деталей (тріщина в будинку, криваво-червоний місяць, зловісне озеро, похмурі інтер'єри, дивні звуки).

в) Простір і час: простір замкнений, ізольований (маєток), час – статичний, застиглий, що посилює відчуття пастки. Події рухаються до неминучої катастрофи.

г) Образ будинку – антропоморфний символ роду Ашерів. Його архітектура, тріщина, стан відповідають фізичному та психічному стану мешканців. Він – активний учасник дії.

д) Амбівалентність значення назви «Падіння дому Ашерів». Це і занепад архітектурної споруди (будинку), і занепад родової лінії (дому-династії). Назва одразу задає головну тему фатальної неминучості.

4. Логічні новели Е. По. «Убивства на вулиці Морг»

Пропозиція для дослідження: аналіз першого детективного твору світової літератури, що продемонстрував механізм раціонального розрахунку в створенні захопливого сюжету.

а) Своєрідність композиції: інвертована структура. Спочатку нам демонструють загадковий, жахливий злочин, а потім – процес його розгадування. Це заперечення традиційного пригодницького сюжету; центр уваги – не дія, а процес мислення.

б) Логіка розкриття злочину:

Метод «психологічної ретроспекції»: Дюпен ставить себе на місце злочинця, реконструює його логіку.

Співвідношення уяви та розуму: уява пропонує гіпотези, розум – аналізує та перевіряє.

Принцип «очевидного, яке не помічають»: слідство провалилося, бо не змогло вийти за межі шаблонного мислення.

в) Образ Огюста Дюпена:

Прототип детектива-аналітика: інтелектуал-аматор, що отримує естетичне задоволення від розумової гри.

Романтичні риси: самітник, маргінал, що живе відокремлено від суспільства, володіє «подвійною свідомістю».

Контраст з поліцією: його сила – не в авторитеті, а в перевазі розуму.

г) Образ оповідача та його функції: безіменний друг Дюпена. Виконує роль «Ватсона» – посередника між геніальним детективом і читачем. Його подив і нерозуміння підсилюють ефект величі інтелекту Дюпена, а також роблять роздуми детектива зрозумілішими для читача.

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Творче завдання: порівняйте два типи творчості Е. По на прикладі «Ворона» та «Убивства на вулиці Морґ». Як у них реалізується принцип «ефекту цілісного враження»? Яка мета кожного твору і якими засобами вона досягається?

2. Проаналізуйте пейзаж та інтер'єр в «Падінні дому Ашерів». Як конкретні деталі (колір неба, вода в озері, меблі, світло) працюють на створення головного настрою новели?

3. Дискусійне питання: Едгар По стверджував, що найпоетичнішою темою є «смерть прекрасної жінки». Чи є це проявом патології та некрофільї, чи складною художньою метафорою для висловлення ідеї втрати ідеалу, краси і неможливості щастя? Позицію аргументуйте, спираючись на «Аннабель Лі» та «Ворона».

4. Чи можна вважати Огюста Дюпена «байронічним героєм» в умовах міської цивілізації? Що їх об'єднує (інтелектуальна винятковість, самотність,

ігнорування суспільних норм), а в чому принципова відмінність (ставлення до страстей, роль розуму)?

Література

1. Братко В. «Падіння дому Ашерів» Едгара По – класичний зразок психологічної новели. *Всесвітня література та культура*. 2005. № 2. С. 34- 37.
2. Михед Т. Поетологічні етюди з історії літератури Англії та США : збірник статей. Ніжин : ТОВ Аспект-поліграф, 2005. 172 с.
3. Пригодій С., Горенко О. Американський романтизм. Полікритика : навчальний посібник. Київ : Либідь, 2006. 440 с.
4. Ремньова А. Поезії Е. А. По в українських перекладах. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Філологія. Одеса, 2016. № 20. Т. 2. С. 144-146.
5. Стріха М. Американський класик та українські перекладачі. *По Е. Ельдорадо : Поетичні твори*. Тернопіль : Богдан, 2004. С. 7-11.
6. Алексеєнко Л. Едгар По – засновник детективу. *Зарубіжна література в навчальних закладах*. 2002. № 1. С. 7.

Практичне заняття № 6. «Червоне і чорне» Стендаля – перший реалістичний роман XIX століття

Мета: Проаналізувати роман Стендаля «Червоне і чорне» як зразок раннього соціально-психологічного реалізму, зосередившись на особливостях творчого методу автора, діалектиці свідомості героя та відтворенні суспільно-політичних конфліктів Реставрації.

План

1. Особливості творчого методу та психологізму Стендаля.
2. Панорамна картина часу в романі: провінційний Вер'єр, духовна семінарія Безансона, політико-аристократичні кола Парижа.
3. Суспільні конфлікти та політичні пристрасті, зображені у романі. Конфлікт Жульєна Сореля із середовищем, вибір життєвого шляху.
4. Трагізм фіналу: перемога чи поразка героя?
5. Діалектика свідомості Жульєна Сореля, трагічна внутрішня боротьба.
6. Тема кохання та її втілення в жіночих образах.
7. Символіка назви твору.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Прочитати роман Стендаля «Червоне і чорне».
2. Ознайомитися з основними принципами реалізму та особливостями реалістичного психологізму.
3. Підготувати аналіз трансформації свідомості Жульєна Сореля на різних етапах його шляху.
4. Осмислити символу назви та її зв'язок з основним конфліктом.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Особливості творчого методу та психологізму Стендаля

Ключові аспекти для обговорення:

«Червоне і чорне» – роман-хроніка: Стендаль позиціонує роман як хроніку 1830 року. Прагнення до документальної точності, відтворення конкретного історичного моменту (Реставрація, передлипнева Франція).

Психологізм нового типу: відмова від романтичної статичності. Стендаль аналізує рухи душі, динаміку, боротьбу протилежних почуттів, вплив соціального середовища на психіку.

Внутрішній монолог та несвідомий рух: письменник використовує прийоми, близькі до потоку свідомості, щоб показати миттєві, невідфільтровані реакції героя. Жульєн часто не розуміє сам себе.

Іронія та авторська дистанція: Стендаль не ідеалізує героя, часто дивиться на нього з іронічної дистанції, показуючи розрив між його прагненнями та можливостями.

2. Панорамна картина часу: три соціальні ареали

Фокус аналізу: показати, як різні соціальні середовища формують героя та стають ареною його боротьби.

Вер'єр (провінційна буржуазія): символ дріб'язковості, обмеженості, матеріального розрахунку. Світ пана де Реналя, де все має ціну, а почуття – лише інструмент. Тут у Жульєна народжується глибока ненависть до цього порядку.

Безансонська семінарія (церковне середовище): втілення лицемірства, пристосування, духовної смерті. «Війна всіх проти всіх» під маскою смирення. Жульєн навчається тут стратегії прихованості, але відчуває фізичну огиду.

Париж (аристократичні салони): сфера витонченого цинізму, політичних інтриг, пустощів. Світ маркіза де Ла-Моль, де людьми маніпулюють як фігурами на шахівниці. Тут амбіції Жульєна досягають апогею, але його природна сутність виявляється найбільш вразливою.

3. Суспільні конфлікти та вибір життєвого шляху

Політичний конфлікт: боротьба між аристократами (легітимістами), що повернулися, та честолюбною буржуазією, між клерикалами та лібералами. Жульєн – знаряддя в цій боротьбі.

Конфлікт особистості та середовища: талановитий плебей стикається з закритою кастовою системою. Єдиний шлях нагору для нього – пристосування та лицемірство, що вступає в конфлікт з його гордістю та почуттями.

Вибір шляху: червоний мундир (військова кар'єра, шлях Наполеона) закритий після 1815 року. Залишається чорна сутана (церковна кар'єра). Жульєн обирає «чорний» шлях, але його душа прагне «червоного» – прямого, чесного подвигу.

4. Трагізм фіналу: перемога чи поразка героя?

Фокус уваги: судовий процес і вирок – ключ до розуміння ідеї роману.

Самосуд над собою: на суді Жульєн відмовляється від захисту, від гри за правилами суспільства. Його промова – це вирок системі, що судить його не за постріл, а за те, що він, плебей, посмів порушити соціальний порядок.

Поразка як перемога духу: у в'язниці відбувається очищення. Жульєн відкидає кар'єризм, лицемірство, усвідомлює справжні почуття (любов до пані де Реналь). Він знаходить себе, але ціною життя. Це трагічна перемога автентичності над пристосуванням.

5. Діалектика свідомості Жульєна Сореля

Пропозиція для дослідження: простежити внутрішню боротьбу між природною сутністю та нав'язаною роллю.

«Обов'язок» vs «почуття»: весь шлях Жульєна – це боротьба між наполеонівським «обов'язком» (розрахунок, холодна воля) та природними, спонтанними почуттями (кохання, співчуття, гнів).

Акторство та щирість: він постійно грає роль (благочестивого семінариста, холодного коханця, безпринципного секретаря), але кожного разу його натура проривається назовні.

Етапи розвитку: від наївного романтика – через цинічного кар'єриста – до трагічно усвідомленої особистості в ув'язненні.

6. Тема кохання та жіночі образи

Точка зору для обмірковування: кохання як сфера, де розкривається справжня сутність героїв.

Пані де Реналь: утілення природного, спонтанного, ніжного почуття. Її кохання поза соціальними умовностями. Вона – моральний ідеал, «природа», протиставлена світу розрахунку.

Матильда де Ла-Моль: утілення романтичного виклику, аристократичної гордості, прагнення до незвичайного. Її кохання – це іграшка для самолюбства, наслідування предків. Стосунки з нею – частина кар'єрної гри Жульєна.

Два типи кохання: Стендаль протиставляє кохання-пристрасть (спонтанне, небезпечне) та кохання-марнославство (розраховане, соціально престижне). Лише в ув'язненні Жульєн усвідомлює перевагу першого.

7. Символіка назви твору

Ключ до розуміння: назва роману – багаторівневий символ головного конфлікту.

Історико-соціальний рівень:

- Червоний – один із кольорів військової форми в армії Наполеона (шлях сили, подвигу, революції).
- Чорний – колір сутани священника (шлях Реставрації, лицемірства, церковної кар'єри).

Індивідуально-психологічний рівень:

- Червоний – пристрасть, кров, емоція, спонтанність, бунт.
- Чорний – розрахунок, амбіція, пристосування, обман.

Філософський рівень: це вибір між двома шляхами, двома системами цінностей у суспільстві, де прямий, чесний шлях («червоний») виявився закритим для талановитого плебея.

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Творче завдання: прослідкуйте, як змінюється мовлення та внутрішні монологи Жульєна в трьох середовищах (Вер'єр, семінарія, Париж). Як мова відображає його внутрішню боротьбу та пристосування?

2. Дискусійне питання: фінальна промова Жульєна на суді: це акт мужності та свободи чи самознищення та капітуляції? Чи міг Жульєн уникнути страти, продовживши гру? Чи є його вибір єдиною гідною для нього розв'язкою?

3. Які сучасні паралелі можна провести з конфліктом Жульєна Сореля? Чи існує сьогодні конфлікт між талантом / особистістю та жорсткими соціальними ліфтами та умовностями?

Література

1. Вечірко О. Концепція характеру молодого людини в англійській і французькій літературі XIX століття. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. 2024. № 207. С. 29–35.

2. Овруцька І. М. Стендаль. Життя і творчість. Київ : Дніпро, 1983. 176 с.

3. Простяк Л. «Все його життя було тільки довгим готуванням до нещастя...»: модульне заняття за романом Стендаля «Червоне і чорне». *Зарубіжна література в школах України*. 2017. № 1. С. 6 – 10.

4. Ружевиц Т. М. У погоню за щастям: (за романом Стендаля «Червоне і чорне»). *Зарубіжна література в школах України*. 2006. № 7–8. С. 22–24

5. Стендаль Фредерік. *Зарубіжні письменники : енциклопедичний довідник* : у 2 т. / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. – Т. 2 : Л – Я. С. 563.

Практичне заняття № 7. «Батько Горіо» і «Гобсек» у контексті «Людської комедії» О. де Бальзака

Мета: Проаналізувати роман «Батько Горіо» та повість «Гобсек» Оноре де Бальзака в контексті «Людської комедії», з'ясувати роль цих творів у формуванні соціально-психологічної панорами французького суспільства першої половини XIX століття, дослідити еволюцію персонажів (Горіо, Растіньяка, Гобсека) як представників різних соціальних верств, а також розкрити художні особливості творчого методу письменника, зокрема принципи реалізму та психологізму.

План

1. Історія задуму і створення «Людської комедії» О. де Бальзака: універсальність задуму, історія написання, архітектоніка, тематична й жанрова різноманітність, ключові твори.
2. Роман «Батько Горіо»: тематика, проблематика, композиція.
3. Історія старого Горіо, її соціальний і моральний сенс.
4. Образ Ежена Растіньяка: еволюція героя. Роль паризького оточення в усвідомленні законів життя.
5. Зображення деградації аристократії в романі «Батько Горіо» і повісті «Гобсек».
6. Образ Гобсека і принципи його створення. Романтичні й реалістичні риси його характеру.
7. Особливості композиції і стилю повісті «Гобсек». Творчий метод письменника.
8. О. де Бальзак та Україна.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Ознайомитися з концепцією «Людської комедії», її структурою та задумом.
2. Прочитати роман «Батько Горіо» та повість «Гобсек».

3. Прослідкувати зв'язки між творами (спільні персонажі, теми, сцени).
4. Підготувати порівняльний аналіз центральних образів та їх еволюції.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Історія задуму і створення «Людської комедії»: архітектоніка та універсальність

Ключові аспекти для обговорення:

Універсальність задуму: Бальзак прагнув створити повну соціальну, історичну та психологічну енциклопедію французького суспільства першої половини XIX століття (часу після Наполеона).

Архітектоніка (структура): майже 100 творів, об'єднаних у три великі розділи:

1. «Етюди про звичаї» (основа): 6 «сцен» (приватного, паризького, провінційного, політичного, військового та сільського життя).
2. «Філософські етюди» (причини явищ, мораль, філософія).
3. «Аналітичні етюди» (принципи, що керують суспільством).

Ключові принципи:

- «Той самий світ, ті самі персонажі»: герої переходять з одного роману в інший, старіють, змінюють статус (Растіньяк, Нусінгени, Ресто, Гобсек, Вотрен та інші). Це створює ефект життєвої достовірності.
- Деталь як ключ до типології: описи інтер'єрів, одягу, зовнішності – це соціальні та психологічні діагнози.
- Влада грошей – центральна сила, що рухає суспільством.

2. Роман «Батько Горіо»: тематика, проблематика, композиція

Фокус аналізу: «Батько Горіо» – ключовий твір у системі, «стартова точка» для багатьох сюжетних ліній «Комедії». Це роман-«вузол».

Тематика: трагедія батьківської любові; виховання молодого людини) у паризькому світі; боротьба за соціальне виживання.

Проблематика:

- Трансформація родинних зв'язків у товарно-грошові.
- Конфлікт ширих почуттів і соціальної гри.
- Моральна деградація особистості під тиском суспільства.

Композиція (дві сюжетні лінії, що переплітаються):

1. Трагедія батька Горіо (соціальне падіння та руйнація родинних зв'язків).

2. Соціальне «виховання» та моральна еволюція Ежена Растіньяка.

Місце дії: пансіон мадам Воке – модель усього суспільства у мініатюрі, де представлені різні прошарки суспільства. Це соціальна лабораторія.

3. Історія старого Горіо: соціальний і моральний сенс

Аналітичний ракурс: історія Горіо – не лише індивідуальна трагедія, але й соціальна алегорія.

Соціальний сенс: Горіо, колишній вермішельник, який розбагатів під час Французької революції кінця XVIII ст., – представник нової буржуазії. Але його гроші та статус не дають йому справжнього входу в вище суспільство. Дочки Горіо, вийшовши за аристократів, соромляться його. Це символ конфлікту між старими титулами і новими грошима.

Моральний сенс:

- Любов як форма самознищення: сліпа, жертвна батьківська любов (яка доходить до того, що він продає останнє, щоб задовольнити примхи дочок) – патологія, викривлення почуття.

- «Усе продається, усе купується»: доньки Горіо (Анастасі та Дельфіна) розглядають батька виключно як джерело коштів. Відносини зведені до фінансових трансакцій. Його смерть у злиднях – фінальне розкриття цієї жорстокої логіки.

4. Образ Ежена Растіньяка: еволюція героя. Роль паризького оточення

Пропозиція для дослідження: прослідкувати, як добродесний провінціал перетворюється на цинічного кар'єриста.

Початкова точка: молодий, бідний дворянин з провінції, що приїхав до Парижа здобувати освіту. Честолюбний, допитливий, з щирим почуттям справедливості та схильністю до ідеалізму. Його амбіції поки що поєднуються з почуттям обов'язку перед родиною та певними моральними рамками.

«Вихователі» та уроки Парижа:

1. Пансіон Воке: перший урок суспільної нерівності та боротьби за виживання.

2. Віконтеса де Босеан: дає йому теоретичне підґрунтя для кар'єри. Її знаменита фраза: «Що холодніший буде ваш розрахунок, то далі ви підете. Вражайте безжально, і вас боятимуться. Дивіться на людей, – на чоловіків і на жінок, – тільки як на поштових коней, що їх лишають здихати на кожному перегоні, – і ви досягнете вершини своїх бажань». Босеан відкриває Растіньяку механізми життя світу.

4. Батько Горіо: стає для Растіньяка живим застереженням – прикладом того, до чого призводить сліпа віра в почуття в цьому світі.

Переламний момент (фінал роману): після похорону Горіо, з пагорка Пер-Лашез, Растіньяк кидає виклик Парижу: «Ну, тепер побачимо хто кого!». Це – свідомий вибір на користь боротьби за місце під сонцем за будь-яку ціну. Він відмовляється від моральних вагань на користь соціальної гри. Його еволюція в інших романах («Банкірський будинок Нусінгена») – продовження цього шляху.

5. Зображення деградації аристократії в романі «Батько Горіо» і повісті «Гобсек»

Ключові аспекти для аналізу:

1. Контекст: Франція після Наполеона, Реставрація (1815-1830). Аристократія намагається повернути собі становище, але економічно поступається буржуа (фінансистам, банкірам, лихварям).

2. «Гобсек» (1830).

Графиня де Ресто: втілення розкладу. Зміст її життя – борги, таємні коханці, готовність обдурити чоловіка та вкрати сімейні коштовності заради розкошів. Вона – жертва грошей і водночас їхня раба.

Аристократія вже не володарка, а боржник перед Гобсеком. Її «високе» походження купується та продається.

3. «Батько Горіо» (1835).

Віконтеса де Босеан: трагічна фігура. Незважаючи на шанобливість суспільства, вона зазнає особистої поразки від коханця-аристократа (маркіза д'Ажуда), який кидає її заради багатого приданого дівичі з буржуазної родини. Її вигнання зі світу – символічний кінець епохи аристократів.

Дочки Горіо: Анастазі (графиня де Ресто) та Дельфіна (баронеса де Нюсінген), хоча й вийшли заміж за аристократів, повністю поглинуті грошовими проблемами та соціальними амбіціями, втративши будь-яку мораль.

Аристократія зберігає лише парадний фасад. Її представники втратили реальну владу й економічну незалежність, морально розбещені або живуть лише за рахунок грошей буржуазії.

Висновок (теза для обговорення): Бальзак зображує не лише деградацію аристократії, а її поглинення буржуазними цінностями. Вона втрачає кодекс честі, спадковість замінюється грошима, а титули стають товаром. Обидва твори показують, що нова сила – це гроші, а їхнім універсальним уособленням є Гобсек.

6. Образ Гобсека і принципи його створення. Романтичні й реалістичні риси його характеру

Фокус аналізу: розкрити складність одного з найяскравіших персонажів «Людської комедії», показавши синтез романтичного та реалістичного методів у його створенні.

Принципи створення образу:

1. Поступове розкриття: від таємничої, майже міфічної істоти до конкретної людини з біографією і фізіологією (розповідь Дервіля, спостереження за життям Гобсека, опис його смерті).

2. «Фізіологічна» деталізація (реалізм): опис зовнішності, побуту, жести. Гобсек – продукт середовища.

3. Гротеск та символізація (романтизм): перебільшення рис до символічного рівня. Гобсек не просто скупий, він – «фінансовий Наполеон», «золотий ідол», «скнара і філософ, істота підла і висока».

Романтичні та реалістичні риси Гобсека

Реалістичні риси	Романтичні риси
Соціальна типічність: конкретний лихвар Парижа 1820-х років, продукт епохи «влади грошей».	Індивідуалізм, винятковість: геній користолюбства, демонічна, надмірно могутня постать, що стоїть над суспільством.
Психологічна мотивація: його філософія («усе продається, все купується») виросла з важкого досвіду (торгівля в колоніях, обман).	Таємничість, загадковість: «чоловік-автомат», «старий-дитина». Його минуле та справжня сутність приховані.
Конкретні деталі побуту: точний опис його квартири, звичок, фінансових операцій.	Міфологізація, символ: він – «фантастична постать, втілення влади золота», потужна стихійна сила.
Соціальна функція: «бич аристократії» і «найчесніша людина в усьому Парижі», яка	Філософська глибина: його монологи – це ціла філософія влади, бачення сутності людської

Реалістичні риси	Романтичні риси
розкриває сутність суспільства.	природи.
Деградація в фіналі: реалістичний, майже натуралістичний опис його смерті та загибелі багатства в коморі.	Трагічне усвідомлення: у фіналі Гобсек розуміє марність свого користюбства, що наближає його до трагічного героя.

Висновок: образ Гобсека – синтез романтичної форми (демонічний герой-індивід) та реалістичного змісту (соціальний тип, детальний аналіз). Він одночасно і правдоподібний лихвар, і символ безмежної влади фінансового капіталу.

7. Особливості композиції і стилю повісті «Гобсек». Творчий метод письменника

Фокус аналізу: виявити художні засоби, що формують цілісність твору та слугують реалізації авторського задуму.

Композиція:

1. Рамкова оповідна структура: оповідь ведеться від імені адвоката Дервіля, в салоні віконтеси де Гранльє. Це створює:
 - Об'єктивність: Дервіль – розумний, неабиякий спостерігач.
 - Двошаровість: історія Гобсека подається як притча-урок для молодії аристократки.
 - Ефект достовірності: свідок розповідає читачам у салоні (а через них – нам) реальну історію.
2. Система дзеркальних образів та контрастів:
 - Гобсек vs Максим де Трай (аристократ-марнотрат).
 - Графиня де Ресто vs чоловіки (чоловік, коханець, лихвар).
 - Дервіль (трудова чесність) vs світ великих грошей.

3. Кульмінація та фінал: смерть Гобсека і розкриття його сховища – не лише сюжетна розв'язка, а й філософський і соціальний висновок твору про марність користолюбства.

Стиль та творчий метод (реалізм Бальзака):

1. Деталь як носій сенсу: опис обстановки (кімната Гобсека, особняк де Ресто), одягу, жесту несуть соціальну та психологічну інформацію.

2. «Панорамний» погляд: повість охоплює всі шари суспільства – від аристократії (Гранльє, Ресто) до буржуазії (Гобсек, Дервіль) та робітників (Фанні).

3. Соціальний психологізм: характери героїв виводяться з їхнього становища, професії, фінансових інтересів. Наприклад, психологія Гобсека – це психологія капіталу.

4. Авторські відступи та філософські узагальнення: монологи Гобсека – це справжні трактати про сутність світу. Автор (через Дервіля) активно коментує та аналізує.

5. Драматизація діалогів: сцени, як-от візит графині до Гобсека, нагадують театральні дії з напруженим конфліктом.

Висновок: композиція та стиль «Гобсека» цілком підпорядковані головній задачі бальзаківського реалізму – науковому (соціологічному) дослідженню суспільства в художній формі, розкриттю загальних закономірностей через індивідуальні долі.

8. О. де Бальзак та Україна

Фокус уваги: ознайомитися з «українським слідом» у біографії та творчості письменника.

1. Особистий зв'язок: шлюб з Евеліною Ганською (1850):

- Евеліна Ганська – польська графиня українського походження, володарка маєтку Верхівня на Житомирщині.

- Їхнє знайомство через листування (початок 1832), тривалі зустрічі в Швейцарії, Німеччині, Україні. Бальзак двічі відвідував Верхівню (1847, 1848-1850).

- Одружилися в Бердичеві за кілька місяців до смерті письменника.

2. Україна в листах та сприйнятті Бальзака:

- Листи Бальзака з України – цінний культурно-історичний документ.
- Письменник описував українську природу, побут поміщиків, місцеві звичаї.
- Сприймав Україну через призму романтичного стереотипу як екзотичний «козацький» простір (вільні степи, колоритний побут), що контрастував із західноєвропейською цивілізацією. Однак, зіткнувшись із реальністю, гостро критикував соціальні явища, зокрема кріпацтво та імперську бюрократію,.

3. Українські переклади та рецепція творчості Бальзака

- Переклади українською: твори Бальзака почали перекладатися ще в XIX столітті. Найбільш відомі переклади належать Юрію Федьковичу та Михайлу Старицькому.
- Рецепція в Україні: Бальзак був популярним серед української інтелігенції. Його твори вивчали в університетах, а його ідеї вплинули на українських письменників, зокрема на Івана Франка та Леся Українку.

4. Бальзак та українська література

- Іван Франко у своїх працях згадував Бальзака як одного з найвидатніших письменників свого часу. Він аналізував його твори та використовував деякі його ідеї у власній творчості.
- Леся Українка також цікавилася творчістю Бальзака. Її драматичні твори мають паралелі з соціальною критикою, що присутня в «Людській комедії».

5. Бальзак у сучасній українській культурі

- Музеї та меморіали: в Україні є музеї, присвячені Бальзаку, зокрема в Верхівні та Бердичеві. Ці музеї зберігають пам'ять про перебування письменника в Україні та вплив на українську культуру.
- Літературні фестивалі: в Україні проводяться літературні фестивалі, присвячені Бальзаку, де обговорюється його творчість та зв'язки з Україною.

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Аналітичне завдання: порівняйте два «виховні процеси»: Растіньяка у Парижі та Гобсека (те, що він сам розповідає про своє життя). Які життєві уроки отримав кожен? До яких висновків вони прийшли? Хто з них, на вашу думку, більш послідовний у своїй філософії?

2. Дискусійне питання: чи можна вважати батька Горіо позитивним героєм? Чи є його любов подвигом чи духовним недугом, сліпотою, що сприяє розбещеності дочок? Де межа між жертовністю та безвідповідальністю?

3. Як техніка «перехідних персонажів» у «Людській комедії» поглиблює наше розуміння соціальних механізмів та робить світ Бальзака особливо переконливим? Наведіть конкретні приклади з прочитаних творів.

Література

1. Бальзак О. Передмова до «Людської комедії» / переклад В. Шовкун.
URL: <https://coollib.com/b/332307-onore-de-balzak-peredmova-do-lyudskoyi-komediyi/read>
2. Вечірко О. Л. Проблема становлення особистості у творчості Оноре де Бальзака (на матеріалі роману «Батько Горіо»). *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. 2020. Том 31 (70). № 3 Ч. 2. С. 207-211.
3. Горанська Т. В. Романи О. де Бальзака та І. Франка: єдність ідей та образів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2019. № 41. Том 1. С. 104 – 107.

4. Дениско Н. Прометей і Північна зірка. Оноре де Бальзак і Україна. *Всесвітня література в сучасній школі*. 2013. № 11/12. С. 69-74.
5. Кучерук О. Основні принципи творчого методу Оноре де Бальзака в повісті «Гобсек». *Зб. наук. Праць Міжнародної наук.-практ. конференції, присвяченої 220-річчю з дня народження письменника* (Бердичів, 15-16 трав. 2019 р.). Київ. 2019. С. 113–120.
6. Моруа А. Прометей або Життя Бальзака. Київ : Дніпро, 1977. 500 с.
7. Наливайко Д. Оноре де Бальзак. Київ : Дніпро, 1985. 198 с.
8. Перепелкіна Т. В. Панорамне зображення французького суспільства та людських характерів у творчості Оноре де Бальзака. *Оноре де Бальзак і світова культура* : матеріали Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., присвяч. 220-річчю від дня народження Оноре де Бальзака (м. Харків, 16 травня 2019 р.) / за заг. ред. Л. Д. Покроєвої. Харків : КВНЗ «Харків. акад. неперервної освіти», 2019. С. 14–24.
9. Пилипюк Л.А. Реально-топографічний простір у творчості О. де Бальзака. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Філологічна. 2015. Вип. 55. С. 199–202.
10. Саприкіна О. П. Нетрадиційна герменевтика як засіб інтерпретації творів Оноре де Бальзака. *Нова педагогічна думка* : науково-методичний журнал. Рівне : ТЗОВ «Гедеон-Прінт», 2014. № 2(78). С. 49–52.
11. Юніна О., Литвиненко Н. Образ Парижа в романі Оноре де Бальзака «Батько Горіо». *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. Філологічні науки. 2013. № 2 (261). Ч. II. С. 122–126.

Практичне заняття № 8. «Пані Боварі» Г. Флобера як новий тип реалістичного психологічного роману

Мета: З'ясувати новаторські принципи реалістичного методу Г. Флобера на прикладі роману «Пані Боварі», зосередившись на об'єктивному стилі, нових прийомах психологізму та критичному зображенню суспільства через призму індивідуальної драми.

План

1. Основні риси світогляду Флобера (ставлення до сучасного суспільства, буржуа, історії, прогресу, щастя). Як вони позначилися на романі «Пані Боварі»?

2. Творча історія роману Г. Флобера «Пані Боварі». Проблема прототипів.

3. Тема втрачених ілюзій у романі. Конфлікт між ідеалом і дійсністю та своєрідність його вирішення. Критичне зображення провінційного буржуазного середовища. Смыслове навантаження підзаголовку роману.

4. Характеристика образу головної героїні: виховання, освіта, погляди на життя. Боварі та боварізм.

5. Чоловічі образи в романі (Шарль, Родольф, Леон). Функція сюжетної лінії, пов'язаної з аптекарем Оме.

6. Роль підтексту, символіки та художньої деталі в романі.

7. Об'єктивний метод Флобера в романі «Пані Боварі». Особливості психологізму.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Прочитати роман Г. Флобера «Пані Боварі».

2. Ознайомитися з основними рисами світогляду Флобера та його естетичними принципами.

3. Підготувати аналіз головних образів та механізму конфлікту між ідеалом і дійсністю.

4. Прослідкувати роль художньої деталі та підтексту в романі.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Основні риси світогляду Флобера та їх відображення в романі

Ключові аспекти для обговорення:

Ненависть до буржуа: для Флобера «буржуа» – не соціальний клас, а тип мислення: самовдоволена посередність, банальність, культ матеріального, відсутність духовних запитів. Провінційне середовище в романі – його збірний портрет.

Скепсис щодо прогресу та історії: Флобер не вірить у лінійний прогрес. Історія – це марнославство і кров. Цей скепсис відбивається в образі аптекаря Оме – самовпевненого прогресиста, носія пустих кліше.

Культ мистецтва як єдиної цінності: мистецтво – єдина форма втечі від банальності буття. Тому художній твір має бути досконалим з точки зору його форми. Флобер мріяв про «книгу ні про що», чисту форму.

2. Творча історія роману. Проблема прототипів

Фокус аналізу: роман як результат скрупульозної роботи та особистої рефлексії автора.

Творча історія: п'ять років праці (1851-1856). «Пані Боварі – це я!» – відома фраза Флобера. Письменник вкладав у Емму власні мрії, прагнення та відчуття розчарування. Судовий процес за «образу моралі» зробив роман скандально відомим.

Проблема прототипів: Флобер виходив з реального факту – історії Дельфіни Деламар. Але відтворення переросло в творення. Емма – художнє узагальнення: тип жінки, вихованої на романтичних шаблонах, що стикається з провінційною дійсністю. Прототип – лише привід для глибокого психологічного та соціального дослідження.

3. Тема втрачених ілюзій. Конфлікт між ідеалом і дійсністю

Аналітичний ракурс: основний конфлікт роману – не між Еммою та чоловіками, а між її романтичним ідеалом життя (кохання, пристрасть, краси) та вульгарною реальністю буржуазного побуту.

Джерела ілюзій: монастирське виховання, романтична література, журнали про паризьке життя. Вона сприймає життя крізь призму готових культурних текстів.

Механізм розчарування: кожна спроба втілити ідеал (шлюб, кохання до Родольфа, зв'язок з Леоном, паризькі мрії) закінчується зведенням високого почуття до буржуазної рутини (борги, обман, адюльтер).

Смисл підзаголовку «Побут провінції»: Флобер знімає з провінції романтичний флер. Це дослідження середовища, що народжує та вбиває Емму. Це анатомія буденності, що руйнує мрію.

4. Характеристика образу головної героїні. Поняття «боварізм»

Пропозиція для дослідження: Емма – не лише жертва, але й активна учасниця своєї трагедії.

«Боварізм» – соціально-психологічний феномен, названий «на честь» Емми:

1. Розрив між уявним (романтичним ідеалом) та реальним.
2. Неможливість задовольнитися дійсністю та постійна втеча в мрію.
3. Схильність сприймати власне життя як сюжет роману.

Трагедія Емми: вона прагне справжніх, високих почуттів, але мова й форми для їх вираження запозичені з дешевої романтичної літератури. Її кохання лише наслідує кохання з книжок. Вона – продукт тієї самої культури, яку зневажає. Її протест проти вульгарності набуває вульгарних форм.

Амбівалентність оцінки: Флобер співчуває прагненню Емми вирватися з банальності, але безжально показує її егоїзм, духовну порожнечу та обмеженість.

5. Чоловічі образи. Функція лінії аптекаря Оме

Фокус уваги: чоловіки в житті Емми – не герої, а інструменти для реалізації її мрії або її камені спотикання.

Шарль Боварі: втілення абсолютної посередності, тупості, безумовної любові. Його трагедія глибша за трагедію Емми: він любить ідеал, який ніколи не розумів. Він – антиромантичний герой, що руйнує всі її ілюзії просто фактом свого існування.

Родольф Буланже: цинічний провінційний поміщик. Для нього Емма – приємна пригода. Він говорить мовою романсів, але розраховує кожен жест. Він демонструє, що «романтичний коханець» у реальності – егоїст.

Леон Дюпюї: бліда копія романтичного героя. Його «кохання», – звичайне наслідування шаблону. З ним зв'язок Емми перетворюється на рутину.

Аптекарь Оме: ідеологічний антипод Емми та комічний двійник автора. Носій безглуздої віри в прогрес, науку, пресу. Його пустопорожні монологи створюють сатиричний фон, а його фінальний тріумф (орден Почесного легіону) – остаточне посміховище над історією Емми, свідчення перемоги самовдоволеної банальності.

6. Роль підтексту, символіки та художньої деталі

Точка зору для обмірковування: Флобер перетворює деталь на потужний інструмент аналізу.

Підтекст (недомовленість): герої часто не говорять того, що думають. Їхні діалоги формальні, шаблонні. Справжня драма відбувається між рядками, у внутрішньому світі, до якого автор дає ключ через деталі.

Система символів:

- Вікно: символ мрії, втечі, очікування (Емма часто дивиться у вікно).
- Сліпий жебрак: живий символ морального та духовного виродження, що супроводжує Емму до самої смерті. Його пісня про кохання – зламане дзеркало її мрій.

- Художня деталь: кожна річ (зелений шовковий портсигар, весільний букет Емми, флердоранж першої дружини Шарля тощо) несе соціальне та психологічне навантаження. Деталі об'єктивні, але їх добір і композиція – виважена авторська робота.

7. Об'єктивний метод Флобера. Особливості психологізму

Ключ до розуміння: новаторство Флобера – у відмові від прямої оцінки та переходу до моделювання реальності через точну, беземоційну оповідь.

«Безособова майстерність»: автор не коментує, не осуджує, не співчуває прямо. Він дозволяє фактам і деталям говорити самим за себе. Це досягається через:

- Невласне-пряма мова – плавне коливання між думками героя та мовою оповідача («Невже цьому жалюгідному животінню не буде кінця? Чим вона гірша від тих жінок, що живуть щасливо? У Воб'єссарі вона бачила герцогинь, у яких і талії були грубші, і манери вульгарніші. За віщо ж, Боже, така несправедливість? Притулившись головою до стіни, Емма плакала»).

- Принцип «одного правильного слова» – непохитна точність у доборі лексики.

- Новий психологізм: психологія героїв розкривається не через внутрішні монологи, а через зовнішні прояви: жести, мовчання, деталі побуту, мову тіла. Флобер показує, як соціальне середовище формує внутрішній світ.

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Творче завдання: прослідкуйте за одним повторюваним символом або деталлю (наприклад, люлька Родольфа, хустка / весільний букет / журнали Емми). Як змінюється її смислове навантаження впродовж роману? Що вона розкриває в персонажах?

2. Дискусійне питання: хто, на вашу думку, є більш трагічною фігурою – Емма чи Шарль? Чия смерть має більший резонанс? Аргументуйте, спираючись на текст та авторську манеру опису їхніх переживань.

3. Як принцип «безособової майстерності» Флобера впливає на читацьке сприйняття? Чи залишає він нам простір для співчуття героям, чи відсторонено демонструє їхню долю як невблаганний соціальний процес?

Література

1. Азарова Л. Є., Ключко Н. Л., Поздрань Ю. В. Проблема жіночого щастя та втрачених ілюзій за романом Г. Флобера «Пані Боварі» та п'єсою Г. Ібсена «Ляльковий дім»: монографія. Вінниця : ВНТУ, 2014. 86 с.

2. Анікіна І. Еволюція жіночого образу в класичній зарубіжній літературі. *Journal of Cross-Cultural Education*. 2025. № 6 (1). С. 64-77.

3. Єременко О. В. У полоні романтичних уявлень, або Обережно: боварізм (за романом Г.Флобера «Пані Боварі»). *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 1999. № 7. С. 42-44.

4. Крячек Н. Ю. Вивчати не зовнішню канву змісту твору, а його художню романність. Естетико-стильовий аналіз роману Г. Флобера «Пані Боварі». *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2001. № 6. С. 35-39.

5. Наливайко Д. С. Великий майстер художньої прози : Літературний портрет Гюстава Флобера. Київ : Веселка, 2004. 21 с.

6. Наливайко Д.С. Роман, що започаткував новітню прозу. *Флобер Г. «Пані Боварі». Проста душа*. Харків: Фоліо, 2002. С.3-18.

7. Ніколенко О. М. Від Флобера до Аполлінера. *Французька література другої пол. ХІХ-поч. ХХ ст.*: посібник. Київ: КГОВЦ «Полікультурний світ», 2005. С. 9-37.

8. Пронкевич О. В. «Боварізм» як вічний конфлікт між ілюзією та реальністю. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 1997. № 10. С. 38 – 40.

9. Султанов Ю. І. Гюстав Флобер: «... немає прекрасних думок без прекрасної форми і навпаки»: Матеріали до вивчення «Пані Боварі», «Виховання

почуттів», «Саламбо». *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2000. № 11. С. 35 – 40.

10. Фінчук Г. В. Любов і ненависть Гюстава Флобера. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2008. № 4. С. 21 – 24.

11. Франс А. Хибні ідеї Флобера. *Зарубіжна література*. 2000. Вересень (№ 36). С. 3.

12. Храбатин О. Сірість як ознака провінційності в романі Г. Флобера «Пані Боварі». *Літературознавчі студії: компаративний аспект*: збірник статей. Вип. 3. Івано-Франківськ : Симфонія форте, 2015. С. 118–122.

Практичне заняття № 9. Морально-естетичний ідеал Ч. Діккенса та система образів у романі Ч. Діккенса «Домбі і син»

Мета: Визначити морально-естетичний ідеал Ч. Діккенса як основу творчості та проаналізувати його втілення в романі «Домбі і син» через систему контрастних образів, тему дитинства та ідею морального переродження людини.

План

1. Англійський роман доби вікторіанства як портрет суспільства.
2. Роман Ч. Діккенса «Домбі і син»: особливості сюжету і композиції, ідейно-тематичні мотиви, проблематика.
3. Образ містера Домбі, сутність його трагедії і морального переродження.
4. Життєва філософія добрих і злих героїв.
5. Образи дітей і тема дитинства в романі.
6. «Різдвяна притча» в структурі роману та її філософське навантаження.
7. Особливості реалізму Ч. Діккенса.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Прочитати роман Ч. Діккенса «Домбі і син».
2. Ознайомитися з ключовими рисами вікторіанського роману та гуманістичними принципами диккенсівського реалізму.
3. Підготувати аналіз еволюції центральних образів (містер Домбі, Флоренс, Поль).
4. Осмислити роль дітей та філософію Різдва в структурі роману.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Англійський роман доби вікторіанства як портрет суспільства
- Ключові аспекти для обговорення:

Контекст епохи: період стабільності, процвітання, жорсткої соціальної ієрархії та суворого морального кодексу. Суспільство, що шанує працю, родину, прогрес, але страждає від соціальних контрастів.

Роман як «дзеркало епохи»: вікторіанський роман прагнув бути масштабним, зрозумілим, повчальним. Його завдання – не тільки розважати, але й виховувати та виправляти суспільство.

Особливості диккенсівського реалізму: поєднання соціальної сатири, сентиментального пафосу, гумористичної гротескності та морального ідеалізму. Діккенс не просто описує – він судить з позицій гуманізму.

2. Роман «Домбі і син»: сюжет, композиція, проблематика

Фокус аналізу: роман можна розглядати як сімейну сагу та соціальну панораму, центральною віссю якої є непохитний, комерційний світогляд містера Домбі («світ існує для фірми»). Уся сюжетна динаміка, композиційні контрасти та проблематика впливають зі ставлення персонажів і обставин до цієї системи цінностей: її прийняття / пристосування / пасивного чи активного спротиву, а зрештою – катастрофічного краху.

Особливості сюжету та композиції: лінійний сюжет з паралельними лініями, що ілюструють альтернативні моделі життя (дім Домбі – дім Сола Джілса).

Композиція: роман побудований на контрасті. Світ Домбі (холодний, пишний, ізольований) постійно зіставляється з альтернативними світами:

- Світ Соломона Джілса (теплий, скромний, заснований на любові та вірності).
- Світ дрібних службовців та робітників.
- Світ жінок (Едіт, Флоренс), які відмовляються підкоритися його логіці.

Основні ідейно-тематичні мотиви:

- Гроші vs любов як дві протилежні системи цінностей.
- Прагнення до влади та його наслідки.

- Моральна відповідальність батька перед дитиною.

Центральні проблеми:

- Дегуманізуюча сила капіталу. Фірма «Домбі і Син» – центр всесвіту персонажа, що затьмарює людські почуття.
- Статус жінки та дитини у суспільстві, де цінність людини визначається її корисністю для бізнесу.

3. Образ містера Домбі: сутність трагедії та шлях до переродження

Аналітичний ракурс: трагедія Домбі – не в фінансовому краху, а в духовній порожнечі, яку він усвідомлює занадто пізно. «Фірма «Домбі і Син» добре розумілася на шкірах, а на серці людському – ні».

Філософія Домбі: «землю створено, щоб Домбі і Син могли на ній торгувати, сонце і місяць, – щоб світили їм». Його світ – це жорстка ієрархія, де люди є інструментами (син – спадкоємець справи, дружина – інструмент для народження спадкоємця, донька – невдала інвестиція, «низькопробна монета, яку ніхто не бере»).

Сутність трагедії: трагедія Домбі в тому, що він не здатний на любов, поки має владу. Втрачаючи сина, він втрачає сенс бізнесу; втрачаючи дружину (Едіт), втрачає статус; втрачаючи багатство, втрачає ілюзію влади. Він залишається в абсолютній порожнечі.

Моральне переродження стає можливим лише після повного краху всіх ідолів Домбі. Його рятує любов тієї, кого він завжди відкидав – Флоренс. Її прощення відкриває містеру Домбі світ почуттів. Це не раптове перетворення чи осяяння, а повільне, болюче пробудження душі.

4. Життєва філософія добрих і злих героїв

Фокус уваги: Діккенс створює світ моральної ясності через контраст.

«Добрі» персонажі (ті, хто несе любов):

- Флоренс Домбі: втілення незнищенної, жертвовної любові, терпіння та віри в добро. Її сила – у моральній перевазі, а не у соціальному статусі.

- Сол Джілс: представник «добра простоти». Його світ, заснований на вірності, праці та емоційній теплоті, є моральною альтернативою холодному світу Домбі.

- Сюзанна Ніппер: утілення практичної доброти, вірності та прямолінійності.

«Злі» персонажі (ті, хто несе егоїзм):

- Каркер-завідувач: утілення хитрощів, амбіцій та прихованої жорстокості. Він є свого роду аморальним двійником містера Домбі: позбавлений його соціальної маски, він застосовує ті самі методи холодного розрахунку, але відкрито і виключно для особистої вигоди, тим самим викриваючи справжню природу їхньої спільної філософії.

- Місіс Ск'ютон: шедевр диккенсівського гротеску, жива пародія на вікторіанську «сентиментальну леді». Її нав'язлива, штучна витонченість слугує ширмою для холодного матеріального розрахунку – влаштування вигідного шлюбу дочки з Домбі. Вона втілює торгівлю красою та статусом у найцинічнішій формі.

- Місіс Браун та її дочка Аліса: персонажі, що демонструють зворотний бік вікторіанського «прогресу». Їхня злочинність та моральна деформація представлені Діккенсом не як вроджена порочність, а як прямий і трагічний результат соціального вигнання, злиднів та насильства. Аліса, згвалтована і кинута Каркером, стає сліпим знаряддям у його руках, а її спроба вплинути на долю Домбі лише підкреслює її власну безвихідь та руйнівний цикл соціальної помсти.

5. Образи дітей і тема дитинства в романі

Точка зору для обмірковування: дитинство у Діккенса – не лише вік, а моральна категорія, стан чистоти та сприйняття світу.

Поль Домбі: дитина-«старець», жертва батьківської системи. Його філософські питання («Тату, а що таке гроші?») викривають абсурдність світу дорослих. Його смерть – центральна трагедія, що запускає ланцюг подій.

Флоренс Домбі: дитина, що зберігає чистоту серця в умовах емоційного холоду. Її дитинство позбавлене радості, але наповнене любов'ю, яку вона дає братові.

Тема дитинства: Діккенс вважає дитячу свідомість більш цілісною та моральною. Дорослі (як Домбі) повинні вчитися у дітей сприйняттю світу серцем. Забути дитину в собі – головна небезпека.

6. «Різдвяна притча» в структурі роману

Ключ до розуміння: роман побудований за логікою різдвяної притчі про переродження.

Елементи притчі:

1. Герой, застиглий у гріховному холоді (Домбі, чиє серце є «суцільною брилою льоду»).
2. Випробування та втрати, що руйнують його світ.
3. Поява «рятівника» у вигляді непорочної, люблячої істоти (Флоренс).
4. Каяття, прощення та моральне відродження після краху.

Філософське навантаження: ідея про те, що справжнє багатство – це любов і родина, а не гроші. Щастя можливе лише через емоційну віддачу та самопожертву. Фінал демонструє перемогу морального закону.

7. Особливості реалізму Ч. Діккенса

Фокус аналізу: творчий метод Діккенса є суперечливим та синтетичним, що становить особливість саме його реалізму. З одного боку, Діккенс з непохитною правдивістю змальовує соціальні язви, психологію грошей та механізми вигнання, досягаючи глибокої реалістичної достовірності. З іншого боку, ця правда поєднується з моральною утопією та поетичною умовністю, що створює напругу між суворим життєписом і моральним ідеалом.

Гротеск та карикатура: використовуються для загострення та типологізації соціальних характеристик, створення сатирично достовірних образів (місіс Піпчін, майор Бегсток).

Символізм та лейтмотиви: повторювані образи (хвилі, потяг, дзигарі) створюють емоційну та філософську насиченість, піднімаючи конкретні деталі до рівня узагальнень.

Сентименталізм як художня зброя: Діккенс свідомо викликає у читача сильні емоції (співчуття, обурення), щоб активізувати його моральну позицію. Це не слабкість, а стратегія.

Конфлікт «правди життя» та «моральної ідеалізації»: в системі образів Діккенса реалістичні типи (Домбі, Каркер) існують поряд з ідеалізованими, майже янголоподібними персонажами (Флоренс, Волтер). Фінали часто схиляються до морально виправданих, хоча й умовних, «щасливих кінцівок», що суперечить канонам реалізму ХІХ століття, але відповідає дидактичній меті письменника.

Оптимістичний детермінізм: на відміну від традиційного реалізму, Діккенс вірить у здатність людини до переродження під впливом страждання та любові. Його реалізм – це дидактичний, соціально спрямований оптимізм, який через поєднання правди й ідеалу прагне не лише діагностувати суспільство, але й пропонувати йому моральне обличчя.

Отже, реалізм Діккенса є піднесеним, морально загостреним та поетизованим, а його суперечливість (правда життя + моральна казка) становить сутність унікального художнього методу, спрямованого на активне перетворення свідомості читача.

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Творче завдання: простежте, як змінюється опис інтер'єру будинку містера Домбі протягом роману. Як ці зміни відображають його внутрішній стан, соціальний статус та емоційну атмосферу в родині?

2. Аналітичне завдання: порівняйте два уроки – урок Поля у місіс Піпчін та його розмову з батьком про гроші. Що кожна з цих сцен розкриває в системі цінностей вікторіанського суспільства та у світогляді самого Поля?

3. Дискусійне завдання: чи можна вважати фінал роману реалістичним? Чи не є моральне переродження містера Домбі занадто ідеалізованим та швидким після всього, що сталося? Чи це є необхідною умовою для здійснення морального ідеалу Діккенса?

4. Яку роль у романі відіграє образ залізниці (смерть Каркера, подорожі)? Чи можна розглядати її як символ прогресу, фатальної долі та неконтрольованої сили, якій протистоїть лише тиха сила любові та родинного вогнища?

Література

1. Бесараб О. М. Образ дівчинки-дитини як один з типів жіночого образу у творах англійських письменників-реалістів. *Таїни художнього тексту: [зб. наук. пр.] / ред. кол.: Н.І. Заверталюк (наук. ред.) та ін. Дніпропетровськ: Ліра, 2015. Вип. 18. С. 63-69.*

2. Давиденко Г. Й., Чайка О. М. Англійський реалістичний роман. Чарльз Діккенс. *Історія зарубіжної літератури XIX-початку XX століття: навчальний посібник. Київ: ЦУЛ, 2011, С. 148-158.*

3. Дем'яненко С. Чарльз Діккенс як видатний представник англійської літератури. *Всесвітня література в сучасній школі. № 10 (423). 2016. С. 42-50.*

4. Йорж М. В. Дитина і суспільство як проблемна складова творчого доробку Чарльза Діккенса. *Магістерські студії. Альманах / ред. кол. : Д. С. Мальчикова, Т. С. Корнішева. Херсон ; Івано-Франківськ : ХДУ, 2023. Вип. 23. С. 29-33.*

5. Кирилюк А. В. Концепт «дитинство» у парадигмі сучасного педагогічного знання: семантико-когнітивний та лінгвокультурологічний аналізи. *Науковий вісник Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка. Серія: Педагогіка. 2019. №11. С. 45–56.*

6. Лібман З. Чарльз Діккенс: Життя і творчість. Київ: Дніпро, 1982. 186 с.

7. Мацапура В. І. Своєрідність англійського реалізму та її відображення у творчості Ч. Діккенса. *Всесвітня література та культура в навчальних закладах України*. 2000. № 10. С. 39-41.

8. Тупахіна О. В. Травма, спогад, ностальгія: Вікторіанська доба у дзеркалі літературної рецепції порубіжжя ХХ-ХХІ століть. *Комунікативний дискурс у полікультурному просторі: матеріали Міжнародної міждисциплінарної науково-практичної конференції*. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2017. С. 94-96.

Практичне заняття № 10. Естетика «нової драми» Г. Ібсена (на прикладі п'єси «Ляльковий дім»)

Мета: З'ясувати принципи «нової драми» Генріка Ібсена, проаналізувавши їх художнє втілення в п'єсі «Ляльковий дім», зокрема через конфлікт індивідуальності та суспільних умовностей, техніку психологізму та символіку.

План

1. Генрік Ібсен – реформатор європейської драматургії. Засади «нової драми».
2. Композиційно-сюжетні особливості «Лялькового дому».
3. Конфлікт «природи» та «закону»: трансформація Нори Хельмер.
4. Чоловічі образи як представники «закону» та системи.
5. Система символів у п'єсі.
6. «Ляльковий дім» як соціальна та феміністична драма. Сучасність Ібсена.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Прочитати драму Г. Ібсена «Ляльковий дім».
2. Ознайомитися з основними рисами «нової драми» (реалізм, проблемність, підтекст, ретроспективна композиція, символіка).
3. Підготувати аналіз трансформації головної героїні та розвитку головного конфлікту.
4. Осмислити ступінь сучасності проблем, піднятих Ібсеном.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Генрік Ібсен – реформатор європейської драматургії. Засади «нової драми»

Ключові аспекти для обговорення:

Відмова від умовностей: мелодраматичних сюжетів, okazіоналізмів

(випадкових зустрічей, втрачених заповітів). руйнація амплуа. Драма як дослідження життя та проблем сучасності.

Проблемність та ідеологічність: центр п'єси – актуальна суспільна або етична проблема (становище жінки, лицемірство буржуазної моралі, свобода особистості).

Специфіка сюжетобудови в «новій драмі»: конфлікт п'єси закладений у минулому (борг Нори, історія Кrogстада, хвороба Хельмера). Справжня драма розпочалася до першої дії, а на сцені ми спостерігаємо лише її кульмінацію та розв'язку. Така ретроспективна композиція змушує глядача разом із героями розкривати передісторію, що робить її основним сюжетним рушієм.

Глибокий психологізм та підтекст: діалоги наповнені недомовками, двозначністю, внутрішнім конфліктом. Те, що приховують персонажі, часто важливіше за те, що вони говорять.

Символізм у реалістичній основі: побутові деталі набувають глибокого символічного значення (ялинка, поштова скринька, двері, маскарадний костюм).

2. Композиційно-сюжетні особливості «Лялькового дому».

Фокус аналізу: показати, як минуле, наче міна, закладена під ідилічне сьогодення, поступово виходить на поверхню.

Експозиція: демонстрація «ідеального» дому Хельмерів. Уведення всіх ниток минулого (борг, Кrogстад, хвороба).

Зав'язка та розвиток дії: Кrogстад починає шантаж. Метафора «гри» починає руйнуватися. Поступове розкриття минулого для глядача та персонажів.

Кульмінація: читання листа Кrogстада Хельмером. Його реакція – момент повного розчарування Нори, руйнації всіх її ілюзій.

Розв'язка (фінальна розмова): не зовнішній конфлікт (ситуація з боргом вирішена), а внутрішній, ідейний – діалог-вирок і діалог-проголошення нової філософії.

3. Конфлікт «природи» та «закону»: трансформація Нори Хельмер

Аналітичний ракурс: прослідкуйте еволюцію Нори від «ляльки» до особистості.

Нора на початку: продукт буржуазного виховання та патріархальних відносин. Вона грає ролі: мила пташка, бешкетниця, жінка-дитина. Її самопожертва (підроблення підпису) – інстинктивний, а не усвідомлений вчинок.

Етапи пробудження:

1. Страх і самотня боротьба з наслідками свого вчинку.

2. Розмова з фру Лінне – перший досвід дорослої співбесіди, усвідомлення реальності праці, боротьби.

3. Спокуса самогубства як останній «героїчний» жест у межах старої логіки.

4. Проголошення вироку: реакція Хельмера («...лицемірна, брехлива... гірше, гірше... злочинниця! О, яка бездонна прірва бруду, потворства») стає каталізатором остаточного прозріння.

Нора наприкінці: усвідомлює себе людиною, яка ніколи не жила власним життям, не думала самотійно («Я гадаю, що передусім я людина, так само, як і ти, – або принаймні повинна стати людиною»). Вона ставить під сумнів три «кити» свого світу: релігію, мораль, закони («Мені треба в'яснити собі, хто правий – суспільство чи я»).

4. Чоловічі образи як представники «закону» та системи

Фокус уваги: Хельмер і Кругстад – не лише індивіди, а функції системи, що діють за її правилами.

Торвальд Хельмер: утілення патріархального порядку, суспільної респектабельності, офіційної моралі. Його любов до Нори – любов до власності, до гарного аксесуара. Його страх – не за Нору, а за власну репутацію. Він жертва системи так само, як і Нора.

Нільс Кругстад – віддзеркалення Хельмера. Такий само продукт

суспільства, але з нижчої сходинки. Його аморальність – результат суспільного вигнання. Він – привид минулого Нори, її можливе майбутнє в рамках системи (якби Нора продовжила жити за правилами того самого суспільства, не зробивши свідомого вибору на останніх сторінках, її доля могла б піти шляхом Кругстада – шляхом соціального падіння та маргіналізації, що веде до озлоблення.

Доктор Ранк – символ фізичного розпаду, що є паралельним моральному розпаду сім'ї. Його ніжність до Нори – єдине справжнє, але безсиле почуття в цьому світі.

5. Система символів у п'єсі

Пропозиція для дослідження: проаналізувати, як побутові речі стають ключами до розуміння філософії п'єси.

- «Ляльковий дім»: символ буржуазного побуту, де все – гра, красива іграшка. Але ляльковий дім – також і вразлива споруда.
- Ялинка: свято, іграшка, яка стає символом розтерзаності Нори (спочатку прикрашена, потім оголена).
- Маскарадний костюм та тарантела: метафора життя Нори – вимушений, істеричний танець-маскарад.
- Двері / ворота: символ переходів, рішень, свобод та в'язниць. Фінальний стукіт воріт – один із найгучніших символів у світовій драматургії: звук звільнення та революції.

6. «Ляльковий дім» як соціальна та феміністична драма. Сучасність Ібсена

Точка зору для обмірковування: показати, що Ібсен у цій драмі порушував не лише «жіноче питання».

Феміністичне прочитання: п'єса як вимога економічної, правової та моральної незалежності жінки. Але сам Ібсен говорив: «Я більше поет, ніж соціолог».

Гуманістичне прочитання: це драма про право будь-якої людини на

самореалізацію, на розрив із ролями, нав'язаними сім'єю та суспільством.

Сучасність: проблема автентичності, гендерних ролей, лицемірства соціальних інститутів залишається актуальною. Чи може одна людина виправити несправедні закони? Де межа між обов'язком перед собою та перед близькими?

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Творче завдання: простежте, як змінюється мова Нори від початку до кінця п'єси. Проаналізуйте її діалоги з Хельмером у I дії та в фінальній сцені. Як змінюється стиль, аргументація, ступінь усвідомленості?

2. Аналітичне завдання: Розберіть одну з другорядних сюжетних ліній (фру Лінне та Кругстад, доля доктора Ранка). Яку функцію вона виконує у розкритті головного конфлікту та ідей п'єси?

3. Дискусійне питання: Чи правильно вчинила Нора, залишивши чоловіка та дітей? Чи є її вчинок егоїзмом чи моральним обов'язком перед собою як людиною? Чи можливе «виховання» дорослої людини (Хельмера) після такого удару?

4. Порівняльне завдання: «Ляльковий дім» часто називають «драмою відкритої фінальної двері». Порівняйте її фінал з фіналом класичної трагедії чи комедії. У чому полягає радикальна новизна та незавершеність, запропонована Ібсеном?

Література

1. Азарова Л. Є., Клочко Н. Л., Поздрань Ю. В. Проблема жіночого щастя та втрачених ілюзій за романом Г. Флобера «Пані Боварі» та п'єсою Г. Ібсена «Ляльковий дім»: монографія. Вінниця : ВНТУ, 2014. 86 с.

2. Астрахан Н. І. Кохання/правда/щастя у п'єсі Генріка Ібсена «Ляльковий дім»: аксіологічні, гносеологічні, духовно-емоційні аспекти драматургічного конфлікту. *Брехтівський часопис (Brecht-Heft)*: статті, есе, переклади: Збірн. наук. праць (філолог. науки). № 9. Житомир: Житомирський

державний університет імені Івана Франка, 2023. С. 25-38.

3. Гладишев В. В. «Ляльковий дім»: чи закінчується драматична дія? *Південний архів. Філологічні науки*: Збірник наукових праць. Вип. XXXII. Херсон : Видавництво ХДУ, 2008. С. 31–33

4. Гладишев В. В. Деякі «гендерні питання» п'єси Генріка Ібсена «Ляльковий дім». *Вересень*. 2024. Том 4. № 103 С. 3-14.

5. Копистянська Н. Х. Годчук Н. Є. У пошуках відповідей на вічні питання: Структурні паралелі: Генрік Ібсен («Ляльковий дім») – Іван Франко («Для домашнього огнища»). *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 2000. № 4. С. 47–49.

6. Марчук Т. Л. Жанрові модифікації «нової драми» у європейській літературі кінця ХІХ – початку ХХ століття. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*: Філологічні науки. Вип. 36. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. С. 164–169.

7. Пронкевич О. В. «Нова драма» кінця ХІХ – початку ХХ ст. : навчальний посібник для студентів філологічних факультетів. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 140 с.

8. Фока М. Змалювання психологічних станів персонажа як шлях до психологізму «нової драми». *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*: збірник наукових праць. Серія: Філологія. Одеса, 2020. Випуск 45. Том 2. С. 21–24.

9. Фока М. Психологізм «нової драми» Г. Ібсена «Ляльковий дім» та В. Винниченка «Брехня»: порівняльний зріз. *Наукові записки*. Серія: Філологічні науки. 2023. № 204. С. 77–84.

10. Янковська М. П. Два уроки за п'єсою Г. Ібсена «Ляльковий дім». *Зарубіжна література в школі*. 2006. Січень (№ 1). С. 17–20.

Практичне заняття № 11. Поезія доби модернізму

Мета: Ознайомитися з основними естетичними принципами та поетичним новаторством модерністських течій (символізму, експресіонізму, футуризму, сюрреалізму), а також сформуванню вміння аналізувати ліричні твори за запропонованою схемою на прикладах творчості ключових представників (П. Верлен, А. Рембо, С. Малларме).

План

1. Основні естетичні принципи та поетичне новаторство французьких символістів (П.Верлен, А.Рембо, С.Малларме).
2. Поль Верлен – «король символізму». Становлення поета. Аналіз поезій «Поетичне мистецтво», «Забуті арієти», «Так тихо серце плаче...».
3. Життєва доля Артюра Рембо. Естетичні погляди поета. Аналіз віршів «Голосівки», «П'яний корабель», «Відчуття».
4. Творчий доробок С. Малларме. Проблема призначення поезії та поетичного символу («Квіти», «Морський вітер», «Видіння», «Дзвонар»).
5. Основні естетичні принципи та поетичне новаторство німецьких експресіоністів.
6. Філософсько-естетичні засади футуризму.
7. Філософсько-естетичні засади сюрреалізму.
8. Аналіз однієї поезії за схемою (див. Додаток 1) за вибором студента.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Ознайомитись з теоретичними положеннями.
2. Проаналізувати запропоновані художні тексти за вказаним планом.
3. Підготувати короткі усні відповіді/тези за кожним пунктом плану.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Основні естетичні принципи та поетичне новаторство французьких символістів (П. Верлен, А. Рембо, С. Малларме)

Фокус аналізу: Сформулюйте основні ідеї символізму як літературної

школи, що вийшла за рамки Франції. Виділіть спільне та індивідуальне в творчості трьох поетів.

Ключові аспекти для вивчення:

- Естетичні принципи: Ідея «поезії для поезії», відмова від дидактизму та соціальних тем.
- Концепція символу: Символ не алегорія, а багатозначний образ, що натякає на ідеальну сутність, приховану за реальністю.
- Мрія та інтуїція: Відмова від раціоналізму, акцент на інтуїтивному пізнанні світу.
- Музикальність: Верленівський заклик «Найперше – музика у слові!» – поезія як найчистіша форма, близька до музичного звучання.
- Новаторство образу: Розмивання традиційної образності, прагнення до синестезії («порушення почуттів»).
- Роль поета: Поет-віщун, місіонер, той, хто розшифровує таємні знаки світу.

2. Поль Верлен – «король символізму». Становлення поета.

Фокус аналізу: Прослідкуйте еволюцію від раннього парнасійського стилю до «поезії напівтонів». Проаналізуйте вірші, звертаючи увагу на форму та звук.

Аналіз творів:

- «Поетичне мистецтво» (маніфест): Виділіть головні естетичні вимоги Верлена: музикальність, ніжність, відтінок (півтон), рухливість, «недосказаність».
- «Забуті арієти»: Простежте, як створюється настрій. Зверніть увагу на лексику («туга», «нудьга», «журба», «жаль», «хмуро» тощо), повтори, асонанси, алітерації та алюзії на музичні форми (арієта).
- «Так тихо серце плаче...»: Проаналізуйте механізм синестезії (сполучення слуху та зору). Як образ дощу стає символом внутрішнього стану? Яку роль відіграє рефрен?

3. Життєва доля Артюра Рембо. Естетичні погляди поета.

Фокус аналізу: Зв'яжіть біографічний міф про Рембо (вундеркінд, бунтар, мовчазне відступництво) з радикалізмом його естетики. Покажіть, як ідеї втілені у віршах.

Естетичні погляди (з «Листів ясновидця»)

Рембо протиставляє традиційного «поета-чиновника» новому типу митця, який має пройти через глибокі внутрішні трансформації, щоб досягнути суті речей. Поет повинен пройти шлях до ясновидіння, для цього він має стати «великим хворим», «великим злочинцем», «проклятим», доводячи себе до крайнощів, щоб пізнати невідоме. Метою такої трансформації є створення нової поетичної мови та образів, що відображають не зовнішній світ, а внутрішні відіння, навіть якщо сам поет їх не розуміє. Поет бере на себе прометеївську місію, «викрадаючи» іскри нового знання та оновлюючи літератур

Аналіз творів:

- «Голосівки»: Простежте, як досягається ефект дисонансу. Які образи порушують гармонійність сприйняття?
- «П'яний корабель»: Прочитайте вірш як притчу про поета-ясновидця. Корабель-«я» втрачає команду (розум, контроль) і віддається потоку невідомого. Виділіть ключові символічні образи (фіолетові мілини, гіпопотами, очі пантер).
- «Відчуття»: Покажіть, як ідилічний пейзаж перетворюється на програму дії, на заклик до втечі від цивілізації до природи.

4. Творчий доробок С. Малларме. Проблема призначення поезії та поетичного символу.

Фокус аналізу: Малларме як теоретик «чистої поезії». Його поезія – це шифр, що вимагає активного читацького дешифрування.

Ключові поняття:

- Ідея (Абсолют): Невловима, ідеальна сутність, яку поезія не може

назвати прямо, лише намітити.

- Символ-натяк: Вірш не описує предмет, а викликає його відсутність, натякає на нього.

- «Квітка» – центральний символ недосяжної, ідеальної краси, що існує лише в уяві.

Аналіз творів:

- «Квіти»: Покажіть, як реальні квіти (троянди, лілії) стають символами абсолютної, «неземної» ідеї квітки.

- «Морський вітер»: Проаналізуйте конфлікт між прозаїчним обов'язком (писати) і поривом до ідеалу (море, політ). Що символізують «порожній папір» і «дикі жарі»?

- «Дзвонар»: Розберіть вірш як пародію на банальну, затерту символіку. Чому дзвонар викликає зневіру? Як це пов'язано з прагненням до справжнього, чистого символу?

5. Основні естетичні принципи та поетичне новаторство німецьких експресіоністів

Фокус аналізу: Покажіть експресіонізм як реакцію на символізм та відповідь на кризу початку ХХ ст. Виділіть основні відмінності.

Ключові аспекти:

- Принцип «не відображення, а вираження»: Акцент не на зовнішній об'єктивній реальності, а на внутрішньому, суб'єктивному, часто деформованому сприйнятті.

- Апокаліптичність: Тематика міської відчуженості, страху, пророцтва катастрофи, соціального протесту.

- Гостра образність: Використання різких контрастів, гіпербол, карикатурності. Образ не натякає, а кричить.

- Антиестетизм: На противагу витонченості символістів – навмисна грубість, ламаний ритм, «непоетична» лексика.

- Представники для прикладу: Георг Тракль, Георг Гайм, Готфрід Бенн, Ельза Ласкер-Шюлер.

6. Філософсько-естетичні засади футуризму

Фокус аналізу: Проаналізуйте футуризм як культ майбутнього та техніки, спрямований на повне руйнування минулого.

Ключові аспекти:

- Маніфест Філіппо Томазо Марінетті (1909): «1. Ми хочемо оспівати любов до небезпеки, звичку до завзяття й дерзання. 2. Хоробрість, відвага, бунт будуть основними рисами нашої поезії. 3. Вся дотеперішня література підносила замріяну незрушність, заціпенілий екстаз і сплячку. Ми ж хочемо звеличити наступальну дію, гарячкове безсоння, шалений біг, карколомне сальто-мортале, ляпас і кулак».
- Естетика техніцизму, та швидкості: «4. Ми стверджуємо: велич світу збагатилася новою красою – красою швидкості. 5. Ми воліємо скласти гімн людині за кермом, чий ідеальний важіль пробиває Землю і, вийшовши на орбіту, починає кружляти довкола неї».
- Руїнація традиційного синтаксису та лексики, звільнення слова від значення.
- Культ агресії та урбанізму: відмова від лірики, прославлення війни як «гігієни світу».

7. Філософсько-естетичні засади сюрреалізму

Фокус аналізу: Прослідкуйте зв'язок сюрреалізму з символізмом (інтерес до підсвідомого) та його радикальну відмінність. Основна увага – на методі.

Ключові аспекти:

- Визначення Андре Бретона (Перший маніфест сюрреалізму, 1924): «Чистий психічний автоматизм, мета якого – висловити... справжній процес мислення. Підпорядкований жодному контролю розуму, поза будь-якими естетичними чи моральними переконаннями».

- Вплив психоаналізу Фрейда: поезія як пряме вікно в несвідоме.

Методи творчості:

- Автоматичне письмо: безконтрольне, швидке фіксування асоціацій.
- Об'єднання несхожих реальностей: знаменита формула «Прекрасне

як випадкове місцезнаходження парасолі та швейної машини на столі для анатомування» (Лотреамон, поема «Пісні Мальдорора»).

Мета: Змінити життя, звільнивши людську свідомість, досягти «надреальності» (сюрреальності).

Література

1. Вишницька Ю.В., Тверітінова Т.І. Історія зарубіжної літератури межі ХІХ–ХХ століть: навч.-метод. посібник для студентів / вид. друге, випр. й доповн. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 304 с.

2. Волощук Є. В., Бігун Б. Я. Доба «ізмів»: модернізм та авангардизм у західноєвропейській літературі першої половини ХХ століття. Київ : Академперіодика, 2014. 324 с.

3. Гальчук О. В. Історія зарубіжної літератури першої половини ХХ століття: практикум. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 419 с.

4. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХІХ – поч. ХХ століття : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 186 – 207.

5. Калюжна Ю. Зв'язок теорії і практики символізму з ідеалістичною філософією І. Канта та ідеєю надлюдини Ф. Ніцше. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4bdd2b23-23c0-4c9e-a99d-6d30dcc75cdd/content>

6. Колошук Н. Г. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: у 2 ч. Частина 1: Модерна доба: навчальний посібник для закладів вищої освіти. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2023. 520 с.

7. Ніколенко О. М. Поезія французького символізму. Харків: Ранок, 2003. 144 с.
8. Ніколенко О. М., Мацапура В.І. Літературні епохи, напрями, течії. Київ: Педагогічна преса, 2014. 228 с.

Практичне заняття № 12. Поетика екзистенціалізму в романі А. Камю

«Чума»

Мета: Дослідити художнє втілення філософії екзистенціалізму в романі «Чума», проаналізувати систему образів і їх екзистенційні позиції, а також зрозуміти актуальність ідей твору та його зв'язок з історичним контекстом (Друга світова війна) та українською літературою.

План

1. Історія створення роману, тематика та проблематика твору.
2. Жанр, фабула, символічність назви.
3. Система образів у романі:
 - а) лікар Ріє;
 - б) Жан Тарру;
 - в) Раймон Рамбер;
 - г) Жозеф Гран;
 - д) отець Панлю.
4. Антигуманна та аморальна позиція Котгара та старого астматика.
5. Місце роману «Чума» у світовій літературі, його ідейна спорідненість з творами української літератури, з іншими видами мистецтва.
6. Апелюючи до тексту роману А. Камю «Чума» охарактеризувати екзистенційну позицію персонажів твору, дібрати цитатний матеріал.

Персонаж	Поведінкова позиція	Цитата
доктор Ріє		
Жан Тарру		
Раймон Рамбер		
отець Панлю		
Котгар		
Жозеф Гран		

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Перечитати роман А. Камю «Чума».
2. Ознайомитися з основними поняттями філософії екзистенціалізму (абсурд, бунт, свобода, відповідальність).
3. Підготувати тези за кожним пунктом плану.
4. Подумати над паралелями з сучасністю (пандемії, війни, тоталітарні режими).

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Історія створення роману, тематика та проблематика твору.

Фокус аналізу: Прослідкуйте, як історичний контекст вплинув на задум роману. Виділіть основні теми та проблеми, поставлені автором.

Ключові аспекти:

Історія створення (1941-1947): Роман задуманий та написаний під час Другої світової війни та окупації Франції. Чума – це прозора алегорія на «коричневу чуму» нацизму, на тотальне зло, що поширюється як епідемія. Це також універсальна метафора будь-якої катастрофи, що загрожує людяності.

Основні теми:

- Боротьба з абсурдом: чума – втілення абсурдного, безглузлого зла.
Питання: як людина повинна себе поводити в абсурдному світі?
- Бунт та солідарність: індивідуальний та колективний опір злу через конкретні, скромні дії.
- Свобода та ув'язнення: місто в карантині – модель людського існування, обмеженого смертю, соціальними умовами, історичними обставинами.
- Відповідальність: моральний вибір людини в екстремальних умовах.
- Смерть, страждання, відокремленість: екзистенційні стани, загострені катастрофою.
- Проблематика: проблема зла, проблема героїзму (буденного, а не грандіозного), проблема віри (в Бога, в людину), проблема пам'яті та свідчення.

2. Жанр, фабула, символічність назви

Фокус аналізу: Проаналізуйте, як форма твору відповідає його філософському змісту.

Ключові аспекти:

Жанр: філософсько-алегоричний роман-хроніка. Хроніка, що ведеться від імені доктора Ріє, надає тексту об'єктивності, документальності, що контрастує з фантастичністю подій. Це також роман-притча з багаторівневим символічним значенням.

Фабула (послідовність подій): Закриття воріт Орана → поява та розповсюдження чуми → організація санітарних загонів → різні реакції мешканців → кульмінація страждань → спад хвороби → відкриття воріт. Фабула лінійна, що підкреслює невблаганність і механічність лиха.

Символічність назви «Чума»: Багаторівневий символ:

1. Конкретне захворювання (бактеріальна інфекція).
2. Політична алегорія (фашизм, тоталітаризм).
3. Метафізичне зло (абсурд, смерть, що завжди присутні в людському бутті).
4. Внутрішня загроза (байдужість, егоїзм, зло в душі кожної людини, про що говорить Тарру).

3. Система образів у романі

Фокус аналізу: кожен головний герой уособлює певну філософську позицію або модель поведінки перед лицем катастрофи. Проаналізуйте їх еволюцію.

Лікар Бернар Ріє:

Позиція: бунтівник-прагматик в екзистенційному розумінні Камю. Його бунт спрямований не проти влади, а проти абсурду чуми, байдужості та капітуляції. Він не вірить у героїзм, але систематично робить свою справу, бо «це питання честі» – так він стверджує людську гідність у безглуздій ситуації.

Його рухає етичний імпульс, висока, принципова відданість людяності, що вимагає боротьби навіть у безвихідній ситуації.

Кредо: «...єдина зброя проти чуми – це чесність. <...> в моєму випадку певен: бути чесним — значить робити свою справу».

Символ: людська солідарність, етичний гуманізм, дія.

Жан Тарру:

Позиція: свідомий бунтівник-мораліст. Його мета – стати «святим без Бога». Він бореться з чумою як із проявом внутрішньої схильності людини до вбивства (суддівства).

Кредо: шукає «шлях миру». Його бунт спрямований проти самодовільного засудження людини людиною.

Символ: абсолютна моральна чутливість, інтелектуальне серце роману.

Раймон Рамбер (журналіст):

Позиція: індивідуаліст, який приходить до солідарності. Спочатку вважає, що його щастя (возз'єднання з коханою) – особиста справа, важливіша за колективне лихо. Після нагоди втечі робить вибір на користь загальної боротьби.

Кредо: «Але все-таки соромно бути щасливим одному».

Символ: еволюція від егоїзму до відповідальності, вибір.

Жозеф Гран (чиновник):

Позиція: «маленька людина», яка стає моральним фундаментом. Його героїзм – у сумлінній, рутинній роботі (веденні статистики). Його нескінченне вдосконалення однієї фрази – метафора людської прагнення до ідеалу.

Кредо: скромність, відданість обов'язку.

Символ: непомітна доброчесність, краса буденності, спротив через вірність малому.

Отець Панлю (єзуїт):

Позиція: представник релігійного (християнського) трактування зла. У першій проповіді оголошує чуму карою Божою за гріхи. Після смерті невинної дитини (сина судді Оттона) зазнає жорстокої духовної кризи. Його друга проповідь – це вже не впевненість, а спроба віри в незбагненну любов Бога.

Кредо: еволюція від судження до співчуття, від віри в покарання до віри в благодать.

Символ: конфлікт релігійного та гуманістичного світоглядів, пошук віри в абсурдному світі.

4. Антигуманна та аморальна позиція Коттара та старого астматика

Фокус аналізу: ці персонажі представляють «темну сторону» людської природи, яка розкривається в час лиха.

- Коттар (злочинець, що ховається від правосуддя):

Позиція: чума для нього – визволення і рівність у несвободі. Він радіє катастрофі, бо вона скасовує моральні та правові норми, робить всіх рівними в страху. Він зацікавлений у тривалості чуми.

Символ: соціальний нігілізм, цинічна вигода з чужого лиха, байдужість до добра і зла.

- Старий астматик (сусід Ріє):

Позиція: філософський байдужість і фаталізм. Він радіє, що чума «вносить рівність» і відволікає людей від нудьги буденності. Його захоплення тим, як він пересипає горошини з банки в банку, – це пародія на безглузду, абсурдну діяльність як спосіб убити час в очікуванні смерті.

Символ: пасивне сприйняття абсурду, відмова від боротьби, життя як механічна рутина навіть під загрозою.

5. Місце роману «Чума» у світовій літературі, його ідейна спорідненість з творами української літератури, з іншими видами мистецтва.

Фокус аналізу: подивіться на роман як один із ключових текстів літератури ХХ століття, проведіть паралелі роману з іншими творами світової літератури та видами мистецтва (кіно, живопис, театр).

У світовій літературі:

- Частина літератури опору (Resistance literature).

- Вершина французького екзистенціалізму (поруч з «Постороннім» А. Камю та творами Ж.-П. Сартра).

- Продовжує традицію морально-філософської прози (Вольтер «Кандід, або Оптимізм», Д. Дефо «Щоденник чумного року»).

Спорідненість з українською літературою:

- Тема опору тотальному злу: Василь Стус, Ліна Костенко (особливо в контексті протистояння тоталітаризму).

- Спільні мотиви колективного страждання, неволі та пошуку правди в творчості Шевченка (наприклад, поема «І мертвим, і живим...»).

- Сучасна література про війну на Донбасі та повномасштабне вторгнення (Валерія «Нава» Суботіна, Тамара Горіха Зерня, Сергій Жадан, Галина Вдовиченко, Олександр Михед, Євгенія Подобна, Дар'я Бура, Вячеслав Савченко).

- Образ інтелігента, що несе світло: Доктор Ріє – фігура, близька до традиційних для української літератури образів лікаря-гуманіста.

В інших видах мистецтва:

- Кінематограф: фільми-катастрофи та фільми про пандемії, де розкривається природа людської спільноти («Зараза» (Contagion, 2011) Стівена Содерберга, «Гніздо» (The Nest, 2020) Шона Дуркіна, «28 днів потому» (28 Days Later, 2002) Денні Бойла).

- Театр: п'єси-притчі Б.Брехта.

- Живопис: апокаліптичні полотна, образи страждань та епідемій в історії мистецтва (наприклад, «Тріумф смерті» Пітера Брейгеля Старшого, твори Франсіско Гої з серії «Лихоліття війни», відтінки експресіонізму (Едвард Мунк, «Крик») як відображення екзистенційної тривоги).

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Чи можна вважати доктора Ріє справжнім героєм? Чим його героїзм відрізняється від класичного?

2. Яку з позицій головних героїв ви вважаєте найбільш переконливою та чому?
3. Сформулюйте головну ідею роману власними словами.
4. Творче завдання: Напишіть есе на тему: «Чи актуальна «Чума» Камю сьогодні? Які сучасні виклики можна вважати «чумою?»»

Література

1. Біляшевич Т. М. Інший у творчості А. Камю: огляд науково-критичних досліджень. *Studia methodologica : Антропология літератури : комунікація, мова, тілесність*. Тернопіль : Редакційно-видавничий відділ ТНПУ ім. В. Гнатюка. Вип. 25. 2008. С. 25 – 30.
2. Вишницька Ю.В., Тверітінова Т.І. Історія зарубіжної літератури межі ХІХ–ХХ століть: навч.-метод. посібник для студентів / вид. друге, випр. й доповн. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 304 с.
3. Горідько Ю. Вивчення творчості А. Камю. *Зарубіжна література*. 2005. № 3 (403) С. 5 – 16.
4. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХІХ – поч. ХХ століття : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. С. 186 – 207.
5. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХХ століття : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 41 – 53.
6. Дзик А.П., Сорока О.М. Осіння скрипка Поля Верлена. *Всесвітня література в середніх навчальних закладах України*. 1996. № 5. С. 25 – 28.
7. Калюжна Ю. Зв'язок теорії і практики символізму з ідеалістичною філософією І. Канта та ідеєю надлюдини Ф. Ніцше. <https://dspace.nuft.edu.ua/server/api/core/bitstreams/4bdd2b23-23c0-4c9e-a99d-6d30dcc75cdd/content>
8. Марченко Ж. «Абсурд життя – це зовсім не кінець, а лише початок» (Ж.-П. Сартр) (за романом А. Камю «Чума»). *Зарубіжна література*. 2005. № 3 (403). С. 17 – 20.
9. Ніколенко О.М. Поезія французького символізму. Харків: Ранок, 2003. 144 с.

Практичне заняття № 13. Модернізм у драматургії XX століття. Епічний театр Б. Брехта. «Матінка Кураж та її діти»

Мета: Проаналізувати естетичні засади та художні принципи епічного театру Бертольта Брехта (ефект відчуження, принципи «вірності», «політичної активності» тощо) на прикладі драми «Матінка Кураж та її діти», а також проаналізувати її соціально-критичний потенціал і символіку.

План

1. Естетика «епічного театру» Бертольта Брехта. Полеміка з театром Арістотеля.
2. Історія створення драми «Матінка Кураж та її діти». Літературні джерела п'єси.
3. Тема війни та миру у п'єсі.
4. Образ Ганни Фірлінг. Соціальне та сімейне навантаження персонажу. Зміст фіналу.
5. Образи дітей Кураж: Ейліфа, Швейцеркаса, Катрін.
6. Символічний зміст п'єси «Матінка Кураж та її діти». Риси п'єси-параболи.
7. Втілення концепції «епічного театру» в п'єсі. Зміст та функція зонгів.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Прочитати п'єсу Б. Брехта «Матінка Кураж та її діти».
2. Ознайомитися з основними теоретичними положеннями Брехта про «епічний театр» та ефект очуження.
3. Підготувати тези та цитати з тексту п'єси для аргументації за кожним пунктом плану.
4. Спроекувати центральні питання драми на реалії XXI століття.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Естетика «епічного театру» Бертольта Брехта. Полеміка з театром Арістотеля.

Фокус аналізу: «епічний театр» – це не жанр, а нова театральна система, спрямована на інший, неемоційний, а розумовий вплив на глядача.

Ключові аспекти:

Полеміка з «арістотелівською» (драматичною) моделлю театру:

Арістотель: Мета – катарсис (очищення через співпереживання). Глядач ідентифікує себе з героєм, емпатія. Театр як «відзеркалення життя».

Брехт: Мета – соціальне прозріння, критичний аналіз. Глядач має спостерігати, обмірковувати, робити висновки. Ефект очуження (Verfremdungseffekt) – прийом, що «робить звичайне дивним», щоб глядач побачив соціальні механізми.

Основні принципи епічного театру (порівняйте з драматичним за таблицею):

Драматичний театр	Епічний театр:
Дія залучає глядача	Дія змушує глядача спостерігати
Переживання, емоції	Аргументація
Глядача вводять у подію	Глядача роблять дослідником
Підсилює волю до дії	Вимагає рішень
Змушує співчувати	Змушує приймати рішення
Досвід	Картина світу

Прийоми для досягнення очуження: ігнорування «четвертої стіни», прямі звернення до зали, використання написів, плакатів, зонгів, які переривають дію, запрошені музиканти на сцені, світлі куліси.

2. Історія створення драми «Матінка Кураж та її діти». Літературні джерела п'єси.

Фокус аналізу: простежте зв'язок твору з конкретною історичною загрозою

та літературною традицією.

Ключові аспекти:

Історія створення (1938-1939): Написана у вигнанні, в Швеції, на початку Другої світової війни. Брехт, бачачи наступ нацизму, створює п'єсу-попередження про руйнівну силу війни для звичайних людей. Це п'єса про те, як не слід поводитися під час війни.

Літературні джерела:

Новелла XVII століття Ганса Якоба Крістофеля фон Грімельсгаузена «Дивовижне життя звіролова Куроже» – звідти взяті ім'я матінки Кураж, її професія маркітантки та деякі пригоди.

Рисунки Жака Калло з серії «Лиха війни», що зображують жорстокість Тридцятилітньої війни.

Трагедія Фрідріха Шиллера «Вальленштейн» (як приклад романтизації війни, з якою полемізує Брехт).

3. Тема війни та миру у п'єсі.

Фокус аналізу: проаналізуйте, як Брехт зображає війну – без героїки, пафосу, з фінансово-побутової точки зору.

Ключові аспекти:

Війна зображена не як арена подвигів, а як природне середовище для бізнесу. Це «продовження торгівлі іншими засобами».

Дві основних моделі відносин з війною:

1. Анна Фірлінг. Намагається вижити за рахунок війни, адаптуватися, вести справи. Її трагедія в тому, що війна систематично відбирає у неї дітей, але вона відмовляється це усвідомити.

2. Кухар, священик, інші. Звичайні люди, які є жертвами та інструментами війни, не отримуючи від неї ніякої вигоди.

Головна антивоєнна теза: війна – це не героїзм, а брудний, хижацький бізнес, який руйнує моральні та сімейні зв'язки. Мир зображений як коротка, небезпечна ілюзія (як у 3-й сцені).

4. Образ Анни Фірлінг. Соціальне та сімейне навантаження персонажу. Зміст фіналу

Фокус аналізу: Матінка Кураж – це не негативна героїня, а трагічний персонаж, заручник своєї соціальної ролі.

Ключові аспекти:

Соціальна роль: маркітантка, дрібна підприємця. Війна для неї – джерело доходу. Вона зацікавлена в тому, щоб війна не припинялася: «цей мирний дзвін мене аж ніяк не тішить», «їдьмо далі, війна буває не щодня, мені треба квапитись»

Сімейне навантаження: вона одночасно мати, яка хоче вберегти дітей, і «бізнес-леді», яка заробляє на війні. Ця роздвоєність призводить до фатального: кожен раз, коли вона зайнята торгівлею (продає товар, сперечається про ціну), гине одна з її дитин.

Еволюція / стагнація: вона не робить висновків. Втративши всіх дітей, вона в фіналі не розуміє уроку, а тягне далі свій візок. Це найбільша трагедія, що демонструє згубну силу звички та соціальної пристосованості.

Зміст фіналу: вона сліпа до правди («Я мушу торгувати далі»). Глядач має зрозуміти те, чого не розуміє героїня: ведення бізнесу з війною неминуче веде до людських втрат. Фінал гіркий та відкритий.

5. Образи дітей Кураж: Ейліфа, Швейцеркаса, Катрін

Фокус аналізу: Кожна дитина уособлює певну якість, яку війна викривляє або знищує.

Ейліф: хоробрість. Його природна хоробрість, яка в мирній реальності викликала би повагу, під час війни стає знаряддям. Система спочатку використовує цю якість для своїх цілей, а потім, коли обставини змінюються, карає за її прояви, перекручуючи їх у злочин.

Швейцеркас: чесність. Його чесність та відповідальність призводять до його загибелі через байдужість та бюрократію.

Катрін: гуманність, співчуття. Вона фізично німа, але морально найчутливіша. Її дія – удар в барабан, щоб попередити місто Галле, – єдиний справжній, безкорисливий вчинок у всій п'єсі. Вона гине, але рятує життя інших. Вона – альтер-его автора, його моральний ідеал.

6. Символічний зміст п'єси. Риси п'єси-параболи

Фокус аналізу: покажіть, як конкретна історія Тридцятилітньої війни набуває універсального, притчевого характеру.

Ключові аспекти:

П'єса-парабола (або драма-притча) – це драматургічний твір, у якому конкретний сюжет та персонажі є свідомо створеною умовною моделлю, що служить для ілюстрації універсальної філософської, соціальної чи моральної ідеї. Події не цікаві самі по собі, а важливі тим загальним законом або принципом, який вони демонструють.

Основні риси параболічної структури в «Матінці Кураж»

1. Умовність та узагальнення. Тридцятилітня війна (1618-1648) обрана не для історичної достовірності, а як показова модель «вічної війни». Це війна без ясної мети, затяжна, руйнівна, де релігійні причини лише прикривають економічні інтереси. Це дозволяє Брехту говорити не про якусь конкретно-історичну війну, а про війну як явище.

2. Персонажі-«функції». Головні герої є носіями певних соціальних ролей або філософських позицій.

- Кураж (від нім. *Kuhhandel* – торгівля худобою, або дрібна, часто нечесна угода) – функція пристосування, який живе за рахунок війни.

- Катрін (німа) – функція невисловленої совісті народу, чистого гуманізму.

- Священик, Кухар, Іветта – функції різних моделей поведінки інтелектуала, прагматика, жінки в умовах війни.

3. Пряма демонстрація ідеї (а не її переживання). Завдяки «ефекту очуження» глядач не співпереживає, а спостерігає механізм. Наприклад, сцена,

де Кураж торгується за життя сина, не викликає сліз, а змушує холодно констатувати: «Так працює система. Бажання заробити перемагає материнський інстинкт».

4. Символічність деталей. Візок, який тягне Кураж, – це не просто реквізит. Це символ її долі, бізнесу та зацикленості. Він рухається по колу, повертаючись у вихідну точку, як і її свідомість.

Універсальна формула параболи Брехта в цій п'єсі:

ЯКЩО (умовна ситуація: людина намагається заробити на війні, щоб зберегти сім'ю),

ТО (закон: війна систематично відбирає у неї дітей),

ОСКІЛЬКИ (причина: війна є аморальною машиною, яка споживає все, включно з тими, хто її годують).

7. Втілення концепції «епічного театру» в п'єсі. Зміст та функція зонгів

Фокус аналізу: знайдіть у тексті конкретні прийоми, які руйнують ілюзію реальності та змушують думати.

Ключові аспекти:

Структура: 12 сцен-епізодів, не пов'язаних вибудованою інтригою, а розкривають різні аспекти війни.

Написи та анонси. Перед кожною сценою короткий зміст подій. Це знищує ефект несподіванки, зміщуючи акцент з «що трапиться?» на «як і чому це трапиться?».

Зонги (пісні) – ключовий прийом очуження. Вони раптово переривають дію, коментують події з боку, узагальнюють їх.

- «Пісня про велику капітуляцію» – центральний філософський зонг. Показує, як люди змиряються з соціальним ладом, виправдовуючи свою пасивність «великими обставинами».

- «Пісня про Солдата і Воду» – показує абсурдність війни, де солдата цінують менше, ніж зброю.

Функції зонгів: розбивають емоційну ідентифікацію, дають час на

роздуми, висловлюють авторську позицію.

Зонг – це раптове, різке втручання. У момент найбільшої драматичної напруги (наприклад, Кураж оплакує сина) актор може розвернутися до зали і заспівати пісню про те, як це зазвичай буває на війні. Це миттєво руйнує магію:

1. Зупиняє дію. Сюжетна лінія переривається. Глядач не може далі безрозсудно переживати.

2. Змінює статус актора / акторки. Акторка перестає бути «Анною Фірлінг» і стає коментатором, мислителем, який звертається прямо до нас. Вона говорить не від дійової особи, а від імені автора чи «голосу розуму».

3. Змушує думати, а не відчувати. Замість того, щоб плакати з Кураж, глядачеві пропонують проаналізувати її ситуацію. Пісня дає узагальнення, показує її історію не як унікальну трагедію, а як типовий випадок.

Зонги свідомо руйнують «четверту стіну» та емоційне занурення глядача, перериваючи дію для раціонального коментаря. Це перемикає сприйняття з режиму «співпереживання персонажу» на режим «критичного аналізу ситуації».

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Яку думку, на вашу думку, намагається довести глядачеві Брехт через образ Матінки Кураж?

2. Чому фінал п'єси, де головна героїня нічому не навчилася, є ефективнішим, ніж щасливий кінець?

3. Творче завдання: виберіть одну з пісень (зонгів) з п'єси. Проаналізуйте її текст: яку думку вона висловлює, як пов'язана з подіями сцени, яку роль відіграє в розкритті головної ідеї?

4. Знайдіть сучасні приклади «бізнесу на війні» або ситуації, коли люди, як Матінка Кураж, відмовляються бачити причинно-наслідковий зв'язок між своїми діями та «зовнішніми» трагедіями.

Література

1. Закалюжний Л. В. Паратекстуальність брехтівської моделі історичної драми-хроніки. *Брехтівський часопис. Статті. Доповіді. Есе: Збірник наукових праць (Філологічні науки)*. № 1. Житомир, 2011. С. 79-82.
2. Ковбасенко Ю. І. Змінив художнє обличчя світу... Бертольт Брехт «Матінка Кураж та її діти». URL: <https://uahistory.co/pidruchniki/kovbasenko-world-literature-11-class-2019-standard-level/16.php>
3. Колошук Н. Г. Читаємо «Матінку Кураж» (п'єса Б. Брехта в практиці викладання історії зарубіжної літератури). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Філологічні науки*. 2022. Вип. 1 (96). С. 23–33.
4. Назарець В. Брехт, Бертольт. *Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник: у 2 т. Т. 1: А-К / за ред. Н. Михальської та Б. Щавурського*. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. С. 180–184.
5. Стайн Дж. Сучасна драматургія в теорії та театральній практиці. Книга 3: Експресіонізм та епічний театр / пер. з англ. Оксана Дзера. Львів: Вид-во ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 288 с.
6. Черниш Н. Образ матері у п'єсах Бертольда Брехта «Матінка Кураж та її діти» та Карела Чапека «Мати». *Теоретична і дидактична філологія*. 2023. № 36. С. 222-230.
7. Чирков О. С. Бертольт Брехт. Життя і творчість. Київ: Дніпро, 1981. 160 с.

Практичне заняття № 14. Поетика «магічного реалізму» в романі Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності»

Мета: З'ясувати специфіку «магічного реалізму» як літературного напрямку та на прикладі роману «Сто років самотності» проаналізувати принципи поєднання реального та фантастичного, міфологічну основу твору, а також розкрити універсальний філософський зміст теми самотності та циклічності історії.

План

1. «Магічний реалізм» як літературний напрям у латиноамериканській літературі ХХ ст.
2. Принципи поєднання «реального» та «фантастичного» у романі Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності».
3. Особливості жанру роману «Сто років самотності» (сімейна хроніка та модель історії людства).
4. Смісл назви роману. Самотність як причина загибелі світу.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Прочитати роман Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності».
2. Ознайомитися з поняттям «магічний реалізм» та його основними рисами.
3. Виділити ключові сцени, що поєднують реальність та фантастику.
4. Прослідкувати основні віхи в історії роду Буендіа та міста Макондо.
5. Підготувати тези для обговорення філософських тем самотності та циклічності.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. «Магічний реалізм» як літературний напрям у латиноамериканській літературі ХХ ст.

Фокус аналізу: відрізняйте «магічний реалізм» від інших напрямів і жанрів, які використовують фантастичний елемент. Основа магічного реалізму – особливий тип світосприйняття.

Ключові аспекти:

Сутність явища: магічний реалізм – це не вигадка, а спосіб бачення реальності, де чудесне сприймається як природна, невід'ємна частина повсякденного життя. Автор не створює інший світ, а показує наш світ через призму міфологічної, «чарівної» свідомості.

Історичні передумови: виник на ґрунті латиноамериканської культури, де переплелися індіанські міфи, африканські вірування, католицька релігійність та сучасна європейська раціональність. Це спосіб художньо відтворити складну, гібридну реальність континенту.

Основні риси (у порівнянні з іншими напрямками та жанрами):

Від класичної фантастики та казки: чудесне не пояснюється логікою іншого світу або наукою і не слугує для розваги. Воно органічно вплетене в повсякденну реальність і сприймається персонажами як звичайна, хоча й дивна, частина життя (наприклад, політ килима як цирковий атракціон або підйом Ремедіос на небо під час сушіння білизни в «Сто роках самотності»).

Від психологічного реалізму ХІХ століття: акцент зсувається з соціально-побутової життєподібності та індивідуальної психології на колективне, міфологічне світосприйняття. Мета – не детально відтворити «як буває», а розкрити «як це сприймається» у свідомості цілої культури, де міф і реальність нероздільні.

Від модернізму Франца Кафки (як приклад «фантастики абсурду»): якщо у Кафки фантастичне (перевтілення на комаху) є метафорою відчуження, жаху та незбагненого зла, то в магічному реалізмі чудесне не завжди несе загрозу; воно

може бути нейтральним, комічним або трагічним, але завжди є частиною єдиної тканини буття.

Від романтизму: чудесне використовується не для втечі від буденності в світ ідеалів чи екзотики, а для глибшого розкриття саме цієї буденності. Якщо романтик створює альтернативний світ, то магічний реаліст вбачає диво в самій повсякденності конкретного регіону (Латинської Америки), сприймаючи його як невід'ємну частину культурної ідентичності. Представники: Габріель Гарсія Маркес (Колумбія), Хуліо Кортасар (Аргентина), Хорхе Луїс Борхес (Аргентина), Алехо Карпентьєр (Куба).

2. Принципи поєднання «реального» та «фантастичного» у романі «Сто років самотності»

Фокус аналізу: знайдіть у тексті конкретні приклади, де фантастичні події описуються так само натуралістично та буденно, як і реальні.

Ключові аспекти та приклади:

Принцип «натуралізації дива». Фантастична подія подається як факт, без емоційного коментаря. Підйом на небо Ремедіос Прекрасної або політ килима описуються так само просто і буденно, як і хвороблива звичка Ребеки їсти землю. У світі Макондо всі ці явища – частина єдиної реальності.

Стиль оповіді: оповідач (хроніст) не виявляє ніякого сумніву в достовірності подій. Мова про дива – завжди проста, конкретна, деталізована.

Реальна основа фантастики: багато «чудес» мають психологічне або соціальне підґрунтя. Жовті метелики, що супроводжують Маурісіо Бабілонью, – поетична метафора його плотської присутності, що перетворюється на реальний образ у свідомості мешканців Макондо.

3. Особливості жанру роману (сімейна хроніка та модель історії людства)

Фокус аналізу: Прослідкуйте, як історія однієї сім'ї стає універсальною алегорією.

Ключові аспекти:

Жанр

Сімейна хроніка/сага. Роман детально описує життя семи поколінь роду Буендіа від заснування Макондо до його зникнення. Важливі родинні зв'язки, повторювані імена, спадкові риси та долі.

Модель історії людства (мікроісторія макросвіту):

1. Золоте століття (утопія): заснування Макондо – світ новий, чистий, ізольований, де ще немає ні смерті, ні гріха.

2. Вторгнення цивілізації (втрата невинності): прихід циган (технічний прогрес), урядового політика (влада), американської бананової компанії (капітал) – починається розшарування, насильство, експлуатація.

3. Занепад і апокаліпсис: війни, диктатура, природні лиха, виродження роду. Циклічність: Макондо повертається до стану первозданної пустоші, стає закритим у часі.

Міфологічні та біблійні паралелі:

- Заснування міста – схоже на біблійне творіння або знаходження Едему.
- Інцест (шлюб родичів) – первородний гріх, що переслідує рід.
- Потоп (дощ, що йде 4 роки 11 місяців і 2 дні) – біблійний катаклізм, що очищає.
- Образ світового та одночасно родинного дерева життя – гігантський каштан.
- Мелькіадес – диявол-спокусник (він розплющує очі Хосе Аркадіо, як колись вони були відкриті Єві) і водночас Прометей (дарувальник знань про світ).
- Останній представник роду (Ауреліано Бабілонья) читає про долю свого роду в пергаментях Мелькіадеса – аналог Страшного суду або читання книги долі.

4. Семантика назви роману. Самотність як причина загибелі світу

Фокус аналізу: проаналізуйте, як самотність проявляється на різних рівнях: індивідуальному, родинному, соціальному, цивілізаційному.

Ключові аспекти:

Самотність як індивідуальна доля кожного Буендіа:

- Хосе Аркадіо Буендіа – самотність безумця, прив'язаного до каштана.
- Полковник Ауреліано Буендіа – самотність влади, війни, замкненість у собі після 32 повстань.
- Амаранта – самотність нездійсненої любові та заздрості.
- Ребека – самотність зачиненої в будинку.
- Хосе Аркадіо Другий – самотність після пережитого жаху (розстріл страйкарів).

Самотність як сімейне прокляття: відсутність справжньої любові, емоційної близькості. Відносини засновані на пристрасті, гордині, заздрості, а не на розумінні. Буендіа не вміють і не хочуть розпізнавати почуття інших.

Самотність Макондо (соціальний та історичний рівень):

- Географічна ізоляція від світу.
- Політична та економічна ізоляція як колонії від метрополії.
- Неспроможність вивчити уроки історії, що веде до циклічного повторення помилок.

Самотність як причина загибелі: Світ (Макондо) гине не від зовнішньої катастрофи, а від внутрішньої спустошеності, емоційного вакууму, втрати зв'язків між людьми. Останній Ауреліано залишається сам на сам зі своєю долею, не в змозі розірвати коло, бо нікого не любив по-справжньому. Самотність виявляється силою, протилежною любові та солідарності – тим самим, що неминуче веде світ до загибелі в колі повторень.

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Творче завдання: виберіть один «магічно-реалістичний» епізод з роману.

Поясніть, яку роль він відіграє у сюжеті та що символізує. Чи можна його пояснити психологічно або історично?

2. Чому чудесні події в романі не дивують персонажів? Що це говорить про їхнє світосприйняття?

3. Складіть схему роду Буендія, позначивши ключові пари та їхніх дітей. Зверніть увагу на повторення імен. Який вплив це має на сприйняття часу в романі?

4. Як ви розумієте фінальну фразу про те, що «родам людським, засудженим на сто років самотності, не призначено з'являтися на землі вдруге»? Це вирок чи пробачення?

Література

1. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 210 – 220.

2. Грищенко Л. Від історії людства до історії духовності. Матеріали до вивчення роману Г. Г. Маркеса «Сто років самотності». *Всесвітня література та культура*. 2001. № 5. С. 41 – 44.

3. Дітькова С. Абсолютно синій кіт, або таємниця роду Буендія: Матеріали до вивчення роману Габріеля Гарсія Маркеса «Сто років самотності»: 11 клас. *Зарубіжна література в школі*. 1992. № 1. С. 26–31.

4. Дітькова С. Ю. Приречені на самотність. До вивчення роману Г. Г. Маркеса «Сто років самотності». *Всесвітня література та культура*. 2005. № 9. С. 13-18.

5. Казаков І. М. Сценарій змішаного навчання зарубіжної літератури у процесі вивчення теми «Магічний реалізм». *Contemporary technologies in the educational process: monograph / ed. by M. Wierzbik-Strońska, G. Buchkivska*. Katowice: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Technicznej w Katowicach, 2020. С.173-180.

6. Нев'ярович Н. Ю. Основні риси поетики «магічного реалізму» (на матеріалі оповідання Г. Г. Маркеса «Стариган з крилами»). *Всесвітня література*. 2006. № 6. С. 4-7.

7. Савченко З. В. «Магічний» світ роману Г. Гарсія Маркеса «Сто років самотності». *Філологічні науки: синхроністичний та діахронічний аспекти*: зб. наук. праць. Суми, 2011. С. 310–320.

8. Хребтович К. О. Магічний реалізм як теоретична проблема. *Творчість Лесі Українки та інших письменників і митців новітньої доби в полікультурному середовищі*. 2023. С. 119-121.

9. Ячменьова М. М. Магічний реалізм як дискурс постмодернізму. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2006. № 26. С. 155-158.

Практичне заняття № 15. Осуд тоталітаризму й авторитарності в романі

Дж. Орвелла «1984»

Мета: На основі роману-антиутопії «1984» дослідити механізми функціонування тоталітарної держави, методи маніпуляції свідомістю та мовою, а також проаналізувати основний конфлікт між особистістю і системою, сприяючи формуванню критичного ставлення до будь-яких форм авторитаризму.

План

1. Політична тематика у творчості Дж.Орвелла.
2. Політичний сенс роману Дж.Орвелл «1984». Структура орвеллівського «ангсоцу»: внутрішня партія, зовнішня партія, проли. Історичні аналогії.
3. Основні принципи ідеології як відображення сутності тоталітарної філософії (війна – мир; свобода – рабство, незнання – сила). Образ Старшого Брата як метафора режиму.
4. Соціальні, ідеологічні та політичні функції війни в тоталітарній державі.
5. Соціальний світ роману. Тип нової людини – «людини функції». Детермінованість поведінки героїв мовою і типом мислення.
6. Основний конфлікт роману. Зіткнення В. Сміта з системою. Принципи і способи нівеляції особистості на рівні мислення, емоцій, способів самовираження.
7. Лінгвістична утопія та її функції.

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Прочитати роман Дж. Орвелла «1984».
2. Ознайомитись з поняттями: тоталітаризм, утопія, антиутопія, дистопія.
3. Виділити ключові тези теорії тоталітаризму, викладені в «Книзі» Еммануеля Гольдштейна («Теорія та практика олігархічного колективізму»), яку

читають Вінстон і Джулія (частина 2, глава 9).

4. Підготувати конкретні приклади з тексту для ілюстрації механізмів контролю.

5. Обдумати, які аналогії з сучасними суспільствами можна провести.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Політична тематика у творчості Дж. Орвелла

Фокус аналізу: «1984» – логічний підсумок переконань письменника-соціаліста, глибоко ворожого до тоталітаризму будь-якого гатунку.

Ключові аспекти:

Досвід імперського службовця: робота в Індійській імперській поліції у Бірмі змусила його ненавидіти колоніалізм та системи, які приборкують людину.

Війна в Іспанії (1936) – ключовий досвід. Бачачи боротьбу між республіканцями та франкістами, а потім знищення сталінськими агентствами анархістів і троцькістів, Орвелл зрозумів головну небезпеку ХХ століття: тоталітаризм не має «правих» чи «лівих» кольорів. Письменник переконався, що тоталітарні механізми – маніпуляція правдою та систематичний терор – є ідентичними, незалежно від офіційної ідеології, чи то фашистської, чи то комуністичної.

2. Політичний сенс роману. Структура «ангсоцу». Історичні аналогії

Фокус аналізу: проаналізуйте, як структура суспільства «ангсоцу» забезпечує абсолютну владу партії.

Ключові аспекти:

Політичний сенс. Це не прогноз, а попередження про небезпеку будь-якої абсолютної влади. Це модель, що узагальнює та доводить до логічної межі тоталітарні риси нацизму та сталінізму. Мета – показати, як система знищує саму можливість свободи думки.

Структура Океанії (Ангсоц):

1. Внутрішня Партія (~2%). Правляча еліта, яка володіє знаннями і владою заради самої влади. Її члени живуть відносно комфортно, але також під тотальним наглядом.

2. Зовнішня Партія (~13%). Дрібні службовці, технічні фахівці (як Вінстон). Це найбільш контрольована група, яка має ілюзію причетності до влади.

3. Пролі (пролетаріат, ~85%). Некерована маса, якій дозволені примітивні радощі (вино, лотерея тощо). Пролів не піддають тотальній ідеологічній обробці, оскільки їхнє некритичне, інстинктивне мислення не становить загрози для влади партії. Їх вважають політично інертними.

Історичні аналогії: Поліція Думок – НКВС / гестапо; Двоєдумство – сталінські чистки та зміна партійної лінії; культ Старшого Брата – культу Сталіна, Гітлера; постійна війна – Холодна війна; поділ світу на три блоки – реальний поділ після Другої світової.

3. Основні принципи ідеології. Образ Старшого Брата

Фокус аналізу: зверніть увагу на те, що ідеологія прагне не переконати, а впровадити «двоєдумство» – стан, при якому розум змушений одночасно сприймати взаємовиключні ідеї, що веде до його капітуляції.

Гасла партії (з «Книги» Еммануеля Гольдштейна):

- «Війна – це мир»: постійна мобілізація суспільства через конфлікт із зовнішнім ворогом. Мілітаризація як стан норми.
- «Свобода – це рабство»: індивідуальна свобода призводить до самотності та слабкості. Покора системі дає ілюзію сили.
- «Незнання – це сила»: чим менше людина знає про минуле та реальний стан речей, тим легше нею керувати.

Філософія влади: влада – не засіб, вона – мета. Мета партії – утвердити владу над реальністю та розумом.

Образ Старшого Брата: метафора тоталітарної системи в цілому. Він

одночасно батько, бог і великий інквізитор. Він всюдисущий (плакати), всемогутній, але його фізичне існування неможливо довести чи спростувати. Він – концентрована іпостась партії.

4. Функції війни в тоталітарній державі

Фокус аналізу: з'ясуйте, чому постійна війна є не аномалією, а системним та життєво необхідним механізмом функціонування тоталітарної держави.

Економічна функція: споживання ресурсів на війну підтримує економіку в стані дефіциту, що дозволяє тримати народ у бідності та залежності.

Психологічна функція: створення образу зовнішнього ворога (Євразія чи Східазія) для спрямування та перенаправлення агресії населення назовні, відвертаючи її від внутрішніх суперечностей системи.

Соціальна функція: війна виправдовує жорсткий контроль, обмеження свобод, мобілізацію. Це підґрунтя для пропаганди.

Філософська функція: війна зберігає ієрархічну структуру суспільства. Мета війни – знищити продукцію, яка могла б підвищити рівень життя і тим самим прискорити розвиток свідомості («Першочергова мета сучасної війни <...>використати та витратити усю ту продукцію державної машини без загального зростання стандартних умов життя»).

5. Соціальний світ роману. «Людина функції»

Фокус аналізу: покажіть, як система формує новий тип людини, позбавлений індивідуальності.

«Людина функції» – людина, зведена до її ролі в системі (робітник Міністерства Правди, член Партії). Її думки, почуття, навіть мова – стандартизовані.

Детермінованість поведінки мовою: Новосурж – ключовий інструмент. Скорочуючи словник і видаляючи поняття (наприклад, «свобода», «справедливість»), партія робить неможливим формування «злочинних» думок.

Знищення емоцій: навіть любов та дружба переосмислюються лише як

лояльність до Партії.

6. Основний конфлікт роману. Зіткнення Вінстона Сміта з системою

Фокус аналізу: простежте етапи бунту та нищівної перемоги системи.

Зверніть увагу на методи зламу непокірних.

Конфлікт: індивідуальна пам'ять, почуття та розум (Вінстон) проти колективної несвідомості та тотального контролю (Система).

Етапи бунту Вінстона:

1. Щоденник: приватний простір для думки.
2. Кохання до Джулії: спроба відвоювати приватне життя та тілесність.
3. Читання «Книги»: спроба раціонально зрозуміти систему.

Принципи нівеляції особистості в Міністерстві Любові:

- Фізичні тортури: розчиняють волю, роблять тіло зрадником.
- Психологічне руйнування: обігравання найглибших страхів. Система знає, що для людини гірше за біль.

- Перепрограмування почуттів. Остаточний злам відбувається не через біль, а через перепрограмування почуттів. О'Браєн домагається того, щоб Вінстон добровільно зрікся Джулії та перенаправив свою любов і лояльність на Старшого Брата.

Фінал: «Він любив Старшого Брата». Система перемагає не просто знищивши бунтівника, а перетворивши його на свого ідейного прихильника.

7. Лінгвістична утопія (Новосурж) та її функції

Фокус аналізу: Новосурж – це не просто жаргон, а філософський проєкт знищення свідомості.

Мета Новосуржу: зробити неможливими всі інші форми думки.

Принципи побудови:

- Скорочення словника: вилучення «зайвих» слів, синонімів.

- Усунення відтінків: слова стають ярликами (пролежрач, злочидум, статеозлочин, добрепомірково).
- Перетворення частин мови: будь-яке слово може бути використане і як дієслово, і як іменник, і як прикметник або прислівник, що знищує логіку.

Функції:

1. Політична: контроль думки через контроль мови.
2. Світоглядна: ліквідація минулого, бо старі тексти стануть незрозумілими.
3. Психологічна: скорочення можливостей для саморефлексії.

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Творче завдання: уявіть, що ви повинні пояснити комусь поняття «двоєдумство». Знайдіть сучасний приклад цього явища з політики, реклами чи соцмереж.
2. Навіщо партія постійно переписує минуле (газети, документи)? Чому це важливіше, ніж просто брехати про сьогоднішня?
3. Порівняйте методи психологічного руйнування особистості Вінстона в Міністерстві Любові з методами сучасної інформаційної маніпуляції. Що в них є спільного?
4. Чи можна вважати фінал роману оптимістичним, враховуючи Додаток про Новосурж (написаний в минулому часі, ніби з майбутнього, де новомова вже минула)? Аргументуйте.
5. Дискусійне питання: чи є «1984» твором про минуле (сталінізм / нацизм) чи про майбутнє (сучасні технології тотального контролю)? Чи можна проводити прямі паралелі з сьогоднішнім?

Література

1. Англійська художня антиутопія у світовому контексті. *Література Англії. ХХ століття*: навч. посібник / за ред. К. Шахової. Київ: Либідь, 1993. С. 46 – 71.

2. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2011. С. 235 – 267.
3. Лінські Д. Міністерство правди. Біографія роману Джорджа Оруелла «1984» (українська). Київ: Фабула, 2020. 352 с.
4. Назарець В. М., Кочмар Д. А. Проблематика англійського роману-антиутопії ХХ ст. (на матеріалі романів Дж. Орвелла та О. Гасклі «Прекрасний новий світ»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Філологія. 2023. Вип. 61. С. 174-177.
5. Романчук С. (2023). Моральні перестороги для молоді на прикладі роману-антиутопії Джорджа Орвелла «1984». *International Science Journal of Education & Linguistics*. 2023. № 2(4). С. 45–53.
6. Скуб Д. Джордж Орвелл «1984»: чому роман заборонили в СРСР і в чому його актуальність сьогодні. *Obozrevatel*. 21.01.2022 URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/dzhordzh-orvell-1984-chomu-roman-zaboronili-v-srsr-i-chomu-vin-dosi-aktualnij.htm>
7. Федух І. С. Жанр антиутопії у постмодерністичному дискурсі. *Актуальні проблеми філології та перекладознавства*. 2015. Вип. 9. С. 180–184.

Практичне заняття № 16. Постмодернізм в англійській літературі.

Дж. Фаулз «Коханка французького лейтенанта»

Мета: На прикладі роману Джона Фаулза вивчити характерні риси постмодерністської поетики (інтертекстуальність, гра з читачем, деконструкція жанру, множинність фіналів) та проаналізувати, як автор переосмислює вікторіанську епоху та традиційну форму роману, досліджуючи теми свободи, вибору та творення власної історії.

План

1. Естетичні погляди Джона Фаулза (філософський трактат «Арістос»).
2. Роман «Коханка французького лейтенанта». Вікторіанська Англія в зображенні автора. Вікторіанство і сучасність. Образ місіс Поултні.
3. Ернестіна Фрімен та Сара Вудраф як антиподи (нещирість, ляльковість – свобода, природність). Сара як символ самого життя. «Магічний театр» Сари та його роль у звільненні Чарльза.
4. Образ Чарльза Смітсона в романі.
5. Зміст назви. Тема Франції в романі та тема інонаціонального взагалі (Америка, Італія в зв'язку з зображенням дому Россетті).
6. Своєрідність композиції. Функції епіграфів. Зміст теоретичних коментарів. Образ автора. Взаємовідносини автора, персонажів та читача.
7. Функціонування літературних, історичних, філософських алюзій та ремінісценцій в романі («Пані Боварі», «Ярмарок суєти», «Тесс із роду д'Ербервіллів», «Посмертні записки Піквікського клубу», «Паломництво Чайльд Гарольда» та ін.).

Інструктивно-методичні матеріали

Завдання для підготовки:

1. Прочитати роман Дж. Фаулза «Коханка французького лейтенанта».
2. Ознайомитися з основними рисами літературного постмодернізму (інтертекстуальність, метапроза, іронія, гра з читачем, деконструкція).

3. Виділити ключові моменти, де автор втручається в розповідь.
4. Підготувати приклади алюзій та ремінісценцій з інших творів.
5. Осмислити значення альтернативних фіналів.

ПЛАН ПІДГОТОВКИ

1. Естетичні погляди Джона Фаулза (філософський трактат «Арістос»)

Фокус аналізу: розгляньте роман не лише як художній твір, але і як практичне втілення філософських ідей Фаулза.

Ключові аспекти:

«Арістос» (1964) – «маніфест екзистенціаліста». Основна ідея – свобода та необхідність особистого вибору у світі, позбавленому абсолютних богів та істин. «Арістос» (від грец. «найкращий») – це стан досягнення особистої чесноти та автентичності.

Боротьба проти «колективу»: Фаулз критикує будь-які системи (соціальні, релігійні, ідеологічні), які пригнічують індивідуальність. Його герої – це вигнанці, самітники, що стоять осторонь від суспільства (Сара, Чарльз).

Завдання мистецтва: не вчити чи проповідувати, а ставити питання, порушувати проблеми, викликати до діалогу. Роман повинен бути «відкритим», надавати читачеві свободу інтерпретації.

Вплив екзистенціалізму (Сартр, Камю). Фаулз приймає принцип «існування перед сутністю»: людина не народжується з готовою долею, а створює себе через вибір, за який несе відповідальність).

2. Вікторіанська Англія в зображенні автора. Вікторіанство і сучасність. Образ місіс Поултні

Фокус аналізу: покажіть, як Фаулз здійснює діалог з епохою – з одного боку, майстерно відтворюючи вікторіанську стилістику та світогляд, з іншого – піддаючи їх переосмисленню та іронії з позицій людини ХХ століття.

Ключові аспекти:

Вікторіанство як модель суспільства: Фаулз малює його як світ жорстких соціальних конвенцій, сексуальної несвободи, класових упереджень та

релігійного лицемірства. Це суспільство – в'язниця для почуттів.

Амбівалентність зображення: автор не просто пародіює епоху, а показує її конфліктність. Поряд з лицемірством існують і прогресивні пошуки (дарвінізм, префаеліти, феміністичні ідеї).

Принцип «двох часових оптик»: роман написаний сучасною англійською, але стилізований під вікторіанську прозу. Авторські коментарі ламають художню ілюзію, проводячи паралелі з 1960-ми роками (часом написання). Це діалог двох епох.

Образ місіс Поултні – втілення жакливого лицемірства та духовної пустоти вікторіанства. Її благодійність – спосіб утвердження влади. Її будинок – модель в'язниці, де правила замінюють мораль. Вона – антагоніст Сари, сила, що намагається зламати її дух.

3. Ернестіна Фрімен та Сара Вудраф як антиподи. «Магічний театр» Сари

Фокус аналізу: покажіть, що ці жінки уособлюють не лише різні типи, але й різні філософські позиції.

Ернестіна Фрімен – продукт свого середовища. Втілює конвенційність, матеріальність, «ляльковість». Її почуття до Чарльза – це почуття власниці. Її життя розписане за сценарієм, який вона не ставить під сумнів. Символ «несвободи через незнання».

Сара Вудраф:

«Екзистенціальний вигнанець»: Сара порушує всі конвенції через свою «гріховність» (зв'язок з французьким лейтенантом) та відмову від каяття. Її самотність – свідомий вибір.

«Символ самого життя»: Сара не вписується в жодні ярлики («повія», «божевільна», «жертва»). Вона дика, природна, непідвладна логіці суспільства.

«Магічний театр» Сари: її поведінка – це театр, провокація. Вона грає роль «занепалої жінки», щоб звільнити себе від очікувань суспільства і звільнити Чарльза. Її вчинки – це акти творчості та звільнення.

4. Образ Чарльза Смітсона в романі

Фокус аналізу: прослідкуйте еволюцію Чарльза від «вікторіанської ляльки» до людини, що наважується на свободу.

- Початковий стан: представник вищого класу, дилетант-палеонтолог, заручений з Ернестіною. Він неповноцінний «арістос» – має зародки свободи (цікавість до науки, сумніви), але пригнічений конвенціями.
- Зустріч з Сарою: вона стає для нього каталізатором. Через неї він усвідомлює фальш свого життя. Його тяжіння до Сари – це тяжіння до автентичного існування.
- Шлях вибору: Чарльз проходить через серію «втрат» (репутації, статків, соціального статусу), щоб знайти себе. Його подорож до Лондона та Америки – метафора пошуку нової ідентичності.
- Фінальний вибір: альтернативні фінали – кульмінація шляху Чарльза. Чи повернутися до безпеки конвенцій (Ернестіна), чи кинутися у невизначеність свободи (Сара)?

5. Зміст назви. Тема Франції та інонаціонального

Фокус аналізу: розшифруйте багаторівневу символіку назви та роль «іншого» в романі.

Ключі до символіки назви «Коханка французького лейтенанта»:

1. Ярлик та соціальний міф: назва – це кліше, готова роль («занепала жінка»), яку суспільство нав'язує Сарі. Весь сюжет – це спроба спростувати цей ярлик, показавши складність та незводимість Сари до простої соціальної ролі.
2. Символ забороненого та чужого: «французький лейтенант» уособлює інакшість, чуттєвість, революційність – все, що вікторіанська Англія вважала загрозою. Сара, будучи пов'язаною з ним (навіть умовно), стає носієм цієї «інфекції свободи».
3. Метафора невідомості та таємниці: лейтенант – фантом, примара. Його немає в теперішньому часі роману. Це робить Сару «жінкою з таємницею», а її

історію – відкритою для інтерпретацій, що підкреслює постмодерністську гру з читачем.

4. Вказівка на літературну традицію: назва стилізована під сенсаційні вікторіанські «романи про скривджену жінку», але Фаулз переосмислює цей жанр, наповнюючи його сучасною психологічною глибиною.

Роль «іншого» (Франції, Америки, Італії):

- Франція: уособлює свободу, інтелект, чуттєвість – все, що пригнічує вікторіанська мораль.
- Америка (містер Фрімен): символ майбутнього, практичного матеріалізму та нового соціального ладу.
- Італія / будинок Россетті: простір богеми, мистецтва та естетичної свободи, де Сара знаходить себе.

6. Своєрідність композиції. Функції авторських втручань

Фокус аналізу: Проаналізуйте, як форма роману стає його основним змістом.

Метапроза (роман про написання роману): Фаулз відкрито обговорює процес творчості, дає героям свободу вибору (глава 55), розмірковує про можливі сюжетні ходи.

Функції епіграфів до кожного розділу. Епіграфи створюють потужний інтертекстуальний фон. Це цитати з Теннісона, Дарвіна, Гарді, наукових праць XIX ст. Вони коментують, узагальнюють або іронізують події глави, показуючи дух епохи.

Образ автора: автор виступає як бог-творець, режисер, ляльковод, але також і як скромний дослідник, який не повністю контролює своїх героїв. Його втручання знищують ілюзію вікторіанського роману і нагадують про сучасність.

Взаємовідносини автора, персонажів та читача: читач стає співучасником. Фаулз звертається до нього, пропонує вибрати фінал. Ця діалогічність, інтерактивність – ключова риса постмодернізму.

7. Функціонування літературних, історичних, філософських алюзій

Фокус аналізу: розгляньте інтертекстуальність як спосіб створення багатовимірного смислу.

- Г. Флобер «Пані Боварі»: Сара – це англійська, інтелектуальна версія Емми Боварі. Але якщо Боварі гине через романтичні ілюзії, то Сара через них звільняється.

- В. Теккерей «Ярмарок суєти»: паралелі з соціальною сатирою, образом Беккі Шарп як аутсайдера, що пробивається в суспільство.

- Т. Гарді «Тесс із роду д'Ербервіллів»: тема «занепалої жінки», жорстокості соціальних умовностей. Але Фаулз дає своїй героїні інший, більш активний шлях.

- Ч. Діккенс «Посмертні записки Піквікського клубу»: алюзії на стиль та гумористичні характеристики деяких другорядних персонажів.

- Дж. Байрон «Паломництво Чайльд Гарольда»: Чарльз – варіація Чайльд Гарольда другої половини ХІХ століття, мандрівник-втікач, що шукає себе.

Функції алюзій:

- 1) Поглибити психологію героїв.
- 2) Створити діалог з літературною традицією.
- 3) Показати, що герої живуть у світі, створеному літературою.
- 4) Підкреслити постмодерністську ідею, що будь-який текст – це палімпсест, напис на інших текстах.

Практичні завдання та питання для самоконтролю:

1. Творче завдання: виберіть один з епіграфів до будь-якої глави. Поясніть, як він пов'язаний з подіями глави та що вносить у її розуміння.

2. Який з трьох фіналів роману вам здається найбільш вірогідним / художньо переконливим / відповідним філософії Фаулза? Чому?

3. Чи можна вважати роман «історією кохання» у традиційному сенсі? Аргументуйте.

5. Дискусійне питання: чи є роман Фаулза критикою вікторіанства з позицій ХХ століття, чи це діалог двох рівноправних світоглядів? Хто, на вашу думку, більш вільний – сучасна людина чи герой ХІХ століття, що усвідомив свою несвободу?

Література

1. Джон Фаулз. Давиденко Г. Й., Чайка О. М., Гричаник Н. І., Кушнєрьова М. О. *Історія новітньої зарубіжної літератури*: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2008. С. 43-47.
2. Левицька О. Інтертекстуальний дискурс роману Джона Фаулза «Жінка французького лейтенанта». *Питання літературознавства*: науковий збірник. Чернівці: Рута, 2009. Вип. 77. С. 160-167.
3. Козюра О. В. Проза Джона Фаулза: аспекти постмодерністської інтерпретації: автореферат дис. ...канд. філол. наук: 10.01.04. Київ, 2006. 22 с.
4. Павличко С. Джон Фаулз. Життя як магічний театр. *Зарубіжна література*. Київ: Основи, 2001. С. 359-391.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вишницька Ю. В., Тверітінова Т. І. Історія зарубіжної літератури межі XIX–XX століть: навч.-метод. посібник для студентів / вид. друге, випр. й доповн. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2022. 304 с.
2. Волощук Є. В., Бігун Б. Я. Доба «ізмів»: модернізм та авангардизм у західноєвропейській літературі першої половини XX століття. Київ : Академперіодика, 2014. 324 с.
3. Гальчук О. В. Історія зарубіжної літератури першої половини XX століття: практикум. Київ. ун-т ім. Бориса Грінченка. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2019. 419 с.
4. Давиденко Г. Й., Стрельчук Г. М., Гринчак Н. І. Історія зарубіжної літератури XX століття : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2011. 488 с .
5. Давиденко Г., Чайка О. Історія зарубіжної літератури XIX – поч. XX ст. : навчальний посібник. Київ : ЦУЛ, 2009. 400 с.
6. Данильчук О. М. Історія зарубіжної літератури XVII – XIX століть. Класицизм. Бароко. Просвітництво. Сентименталізм. Романтизм. Реалізм: навч. посіб. Миколаїв : НУК ім. адмірала Макарова, 2020. 138 с.
7. Зарубіжна література XVII-XX ст.: навч. посіб. / авт.-уклад.: І. І. Розман, Н. В. Рокосовик. Київ : Талком, 2018. 365 с.
8. Зарубіжна література XIX – XX ст. : від романтизму до модернізму : навчальний посібник / уклад. Ю. Ревук. Умань : Візаві, 2018. 236 с.
9. Зарубіжна література XIX ст. Реалізм : навчальний посібник / уклад. Ю. Ревук. Умань : ФОП Жовтий О., 2016. 116 с
10. Зарубіжні письменники. Енциклопедичний довідник. У 2 т. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005.
11. Історія зарубіжної літератури XIX століття : конспект лекцій / уклад. Г. Теленько. Чернівці : ЧНУ ім. Юрія Федьковича, 2002. 40 с.
12. Історія зарубіжної літератури. Романтизм і реалізм як літературні напрями : навчальний посібник / уклад. Г. Осіпчук. Умань : Візаві, 2020. 156 с.

13. Література німецькомовних країн : курс лекцій / уклад. М. В. Заполовський Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2023. 148 с.
14. Колошук Н. Г. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: у 2 ч. Частина 1: Модерна доба: навчальний посібник для закладів вищої освіти. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2023. 520 с.
15. Колошук Н. Г. Історія зарубіжної літератури ХХ століття: у 2 ч. Частина 2: Після модерну: навчальний посібник для закладів вищої освіти. Київ: Видавничий дім «Кондор», 2023. 432 с.
16. Михед Т. Поетологічні етюди з історії літератури Англії та США : збірник статей. Ніжин : ТОВ Аспект-поліграф, 2005. 172 с
17. Наливайко Д., Шахова К. Зарубіжна література ХІХ сторіччя. Доба романтизму : підручник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. 416 с.
18. Ніколенко О. Зарубіжна література ХІХ століття : підручник для студентів закладів вищої освіти. Київ : Грамота, 2018. 226 с.
19. Ніколенко О. М., Мацапура В.І. Літературні епохи, напрями, течії. Київ: Педагогічна преса, 2014. 228 с.
20. Тверітінова Т. І. Історія зарубіжної літератури ХІХ століття. Доба реалізму: навч. посіб. для студ. Київ : Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2020. 424 с.
21. Тверітінова Т. І., Шовкопляс Г. Є. Історія зарубіжної літератури ХІХ століття. Перша половина : доба романтизму. Київ: Київський ун-т ім. Б. Грінченка, 2018. 360 с.
22. Удовіченко Г. Курс лекцій з дисципліни «Історія зарубіжної літератури». Кривий Ріг : Дон НУЕТ, 2019. 121 с
23. Шалагінов Б. Б. Зарубіжна література : від античності до початку ХІХ сторіччя : історико-естетичний нарис : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : КМ Академія, 2004. 355 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті

1. Бібліотека світової літератури (тексти творів).

URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/>

2. Зарубіжна поезія у перекладах на українську.

URL: <http://poetyka.uazone.net/translat.html>

3. Словник літературознавчих термінів.

URL: <https://onlyart.org.ua/dictionary-literary-terms/>

ДОДАТКИ

Додаток 1. Схема аналізу ліричного твору

1. Жанр твору
2. Провідний мотив твору (тема)
3. Композиція (якщо поезія сюжетна або подієво-розповідна, можна виділити висхідний момент, розвиток, кульмінацію, резюме, а інакше – розподіл умовний)
4. Ритмічна організація вірша(строфа, римування, рима, розмір)
5. Тропи
6. Синтаксичні засоби увиразнення мовлення (стилістичні фігури)
7. Фонічна організація вірша
8. Висновки (ідея поезії)

ЖАНР ТВОРУ:

Ліричні твори за ідейно-тематичною класифікацією поділяють на громадянську (патріотичну), філософську (медитативну), пейзажну, інтимну (особисту, любовну) лірику.

- гімн;
- дифірамб;
- псалом;
- пеан;
- сонет;
- станс;
- канцон;
- елегія;
- послання;
- сатира;
- епіграм;
- мадригал;
- романс;
- медитація;
- рондо;
- тріолет;
- ліричний вірш;
- епіграма;
- акровірш

ТРОПИ

Епітет – художнє означення, яке передає або виділяє одну прикмету, характерну рису, ознаку предмета, особи, явища: «під сивою сосною», «чорні брови».

Метафора – слово, значення якого переноситься на найменування іншого предмета, зв'язаного за рисами подібності: «приходить осінь», «плачуть і моляться білі троянди».

Метонімія – метонімічне зіставлення відбувається не за ознакою подібності, а за ознакою суміжності: «зажурилась Україна» (тобто зажурились люди в Україні).

Синекдоха – різновид метонімії, у якій відбувається перенесення значення з цілого на його окрему частку: «тут не ступала людська нога».

Гіпербола – перебільшення явища, дії, предмета, яких-небудь ознак, властивостей, характеристик: «Так ніхто не кохав, через тисячі літ лиш приходить подібне кохання...» (В. Сосюра).

Літота – надмірне применшення ознак описуваного предмета: «курці по коліна; малесенька, ледве од землі видно»

Порівняння – словесний вираз, у якому уявлення про зображувальний предмет конкретизується шляхом зіставлення його з іншим предметом:

а) просте: «життя зникає, як ріка Почайна»;

б) поширене: «Ти тихо йдеш – так ходять скрипалі; не сколихнувши музику словами...»

Алюзія – проведення культурологічних паралелей: застосування образу з відомого твору, історичного факту тощо: «І прадід мій ходив, як Ной після потопу»

СИНТАКСИЧНІ ЗАСОБИ УВИРАЗНЕННЯ МОВЛЕННЯ (СТИЛІСТИЧНІ ФІГУРИ)

Інверсія – порушення розташування слів у реченні – допомагає перенести акцент на певне слово, виділити його: «бринить бджолина музика мажорна».

Риторичні фігури – слугують для емоційного увиразнення, привертання особливої уваги до

певних аспектів зображувального явища:

– риторичне звертання – звертання до всіх або предмета, не передбачає справжнього контакту з особою: «Повій, вітре, на Україну»;

– риторичне питання – ставиться не з метою отримання відповіді, а для узагальнення думки: «Де небо? Де земля? І як підняти крила?»;

– риторичне заперечення – має форму відповіді на вірогідне припущення, думку уявного співрозмовника: «Не може бути, щоб його ніде. Без нього людям суєтно і сумно.»;

– риторичний оклик – вислів, що має підкреслено-емоційний характер і вводиться з метою затримати або посилити увагу на якомусь з аспектів зображувального: «Я Вас люблю, о як я Вас люблю!»

Антитеза – протиставлення думок, образів чи явищ, щоб більше відтінити певну думку, предмет чи явище; вона будується на контрасті і вимагає відповідної інтонації: «Співало все, сміялось і бриніло, – А я лежала хвора і самотня.»

Повторення – фігура, заснована на повторенні окремих слів, що містять в собі основне смислове навантаження:

Ви в наймах вирости чужії,
У наймах коси побіліють,
У наймах, сестри, й умрете!»

Анафора – повторення одного й того ж слова на початку рядка:

Я на вбогім сумнім перелозі
Буду сіять барвисті квітки,
Буду сіять квітки на морозі,
Буду лить на них сльози гіркі.

Епіфора – закінчення кожного рядка одним й тим же словом або словосполученням:

Усмішка твоя – єдина,

Думка твоя – єдина,

Очі твої – одні.

Рефрен – повторення окремих частин тексту, речень з певною періодизацією – В.Сосюра «Любіть Україну!»

Оксиморон (оксюморон) – Вид тропу, у якому поєднуються протилежні за значенням поняття, внаслідок чого виникає якісно нове визначення предмета: «живий труп», «гіркий мед», «Веселий цвинтар» (В. Стус).

Тавтологія – повторення в одному рядку слів з однаковими коренями, як правило, різних частин мови: «дощем задощило».

Паралелізм – це розгорнене зіставлення двох або кількох явищ, дане в схожій синтаксичній будові. Може бути паралелізм запереченням:

Правдивим будь – але не всім ти odkривайся,

Хоробрим будь – але на техніку зважай.

ФОНІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВІРША

Алітерація – фігура, що створюється шляхом повторення однакових та близьких за звучанням приголосних звуків у слові, реченні, найближчому контексті: «Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий, так наші молоти гриміли раз у раз» (І. Франко).

Асонанс – повтор однакових голосних звуків у слові, рядку реченні, фрагменті тексту, що виявляє цілісність за образними компонентами, допомагає точніше розкрити стан ліричного героя: «І золотої, й дорогої.»

Звуконаслідування – підбір звуків подібних до звуків живої природи: «Та й почули ми за лісом тільки кукуріку».

Додаток 2. Глосарій термінів

Абсурд (філос.) – в екзистенціалізмі: безглуздість, безсенсовність людського існування в світі, позбавленому Бога та об'єктивного сенсу. Базовий конфлікт між прагненням людини до значущості і байдужим, німим світом (А. Камю).

Алегорія – художній прийом (іносказання), що полягає у втіленні абстрактного поняття (наприклад, справедливості, хитрості, кохання) через конкретний образ, персонажа чи сюжет, який має переносне, але однозначне значення. На відміну від символу, алегоричний образ завжди розкривається аналітично (лев – сила / влада, лисиця – хитрість) і часто зустрічається в байках, казках та притчах.

Антиутопія – літературний та кінематографічний жанр, який зображує жахливе майбутнє, що виникає внаслідок соціальних чи політичних експериментів, де ідеалізовані суспільні системи обертаються на тотальний контроль, придушення індивідуальності, насильство та втрату свободи; вона є протилежністю утопії та слугує попередженням про небезпечні тенденції сучасності, часто використовуючи фантастичні елементи для критики реального світу.

Алюзія – стилістична фігура, художній прийом, що полягає у прихованому натяку, аналогії чи згадці загальновідомого історичного, міфологічного, літературного, політичного чи побутового факту, вислову чи крилатої фрази, щоб зробити текст багатовимірним та збагатити його змістом, розраховуючи на обізнаність читача. Використовується для створення багаторівневих асоціацій.

Відчуження – соціально-філософська категорія, що позначає стан віддаленості людини від продукту її праці, суспільства, власного «я» або природи. Ключова тема в літературі модернізму та екзистенціалізму.

Гіпертекст (у літературі) – нелінійний текст, що складається з фрагментів (вузлів), пов'язаних між собою гіперпосиланнями, дозволяючи читачеві обирати шлях читання, створюючи різні версії твору, наприклад, як у словниках чи сучасних інтерактивних творах. Це відхід від лінійного читання до мережевої

структури, де кожен елемент може вести до інших, як в «Уліссі» Дж. Джойса (посилання на «Одіссею») або в Біблії.

Двоєдумство (англ. doublethink) – термін з роману Дж. Орвелла «1984», що означає здатність одночасно приймати два взаємовиключні переконання, знаючи про їхню суперечливість. Зразок ідеологічного мислення в тоталітарному суспільстві.

Екзистенціалізм – філософський напрям XX століття, що фокусується на унікальності людського існування, свободі вибору та відповідальності за власну долю в абсурдному світі без задалегідь визначеного сенсу. Ключова ідея: екзистенція (існування) передує есенції (сутності), тобто людина спочатку існує, а потім сама себе створює через свій вибір, переживаючи тривогу, самотність та пошук автентичності (С. К'єркегор, М. Гайдеггер, Ж.-П. Сартр, А. Камю).

Експресіонізм – модерністський напрям початку XX століття, що прагнув відобразити не зовнішній світ, а глибинні емоції, внутрішні переживання та духовний стан людини, часто через спотворені, гротескні образи, абсурд та конфлікти. Він заперечував позитивізм і натуралізм, зосереджуючись на суб'єктивному сприйнятті дійсності, боротьбі особистості та пошуку «нової людини».

Епічний театр – театральна теорія і практика німецького драматурга і режисера Бертольта Брехта, що протиставляється традиційному психологічному (арістотелівському) театру. Спрямована на пробудження розуму глядача, а не його почуттів, через «ефект відчуження», розрив ілюзії та заклики до аналізу соціальних проблем, а не до емоційного співпереживання. Його мета – змусити глядача критично осмислити реальність і дійти власних висновків, спонукаючи його до дії.

Інтертекстуальність – явище взаємозв'язку та співвідношення текстів, коли один твір посилається на інші, використовуючи цитати, алюзії, пародії, ремінісценції, стилізації та інші прийоми, що збагачує зміст і розуміння читачем. По суті, це «текстова взаємодія», де будь-який текст є «тканиною зі старих

цитат», що поєднує попередні культурні коди та ідіоми. Основа поетики постмодернізму.

Катарсис (від давньогрецького «очищення») – глибоке емоційне очищення та звільнення душі від накопичених негативних почуттів (страху, гніву), що досягається через переживання сильних емоцій, часто під час співпереживання мистецтву (трагедії, фільму) або в психотерапії. Це процес, що веде до духовного піднесення, прояснення та внутрішньої трансформації, коли потрясіння не пригнічує, а просвітлює.

Магічний реалізм – художній напрям, що поєднує реалістичне зображення світу з елементами надприродного, фантастичного та міфічного, які сприймаються персонажами як звичайна частина дійсності, без пояснень. Характеризується синтезом побутового й казкового, викривленням часу, глибоким використанням фольклору та міфології, а також прийомом «очуднення».

Метапроза – літературний прийом, де твір рефлексує над самим собою, досліджуючи процес власного створення та природу вигадки, підкреслюючи штучність тексту та ставлячи питання про межі між реальністю та вимислом, автором та читачем, часто за допомогою самореференцій, коли текст посилається сам на себе. Метапроза робить видимими літературні механізми, нагадуючи глядачеві, що це лише гра, як у театрі, що не дає забути про сцену. Характерна ознака постмодернізму.

Модернізм – широка літературно-мистецька парадигма кінця XIX – початку XX століття, що характеризується розривом із традиціями реалізму, прагненням до нового («moderne» – сучасний) в мистецтві, експериментами з формою та художніми засобами. Він відкидав застарілі канони, шукав нові способи зображення дійсності, включаючи суб'єктивність, психологізм та інноваційні форми. Модернізм охоплює багато течій, таких як імпресіонізм, кубізм, футуризм, експресіонізм тощо.

Натуралізм – філософська та мистецька течія кінця XIX ст., що розглядає все суще як прояв природи, яка діє за власними законами. У мистецтві, особливо

літературі, це напрям, що прагне до фотографічно точного та неупередженого відображення дійсності, трактуючи людську долю як зумовлену спадковістю, середовищем та біологічними факторами, часто з фокусом на «заборонених» та потворних темах.

Очуження (або ефект відчуження, нім. *Verfremdungseffekt*) в літературі — художній прийом (тісно пов'язаний з теорією епічного театру Бертольта Брехта), який позбавляє звичне та знайоме його буденності, демонструючи його під несподіваним кутом, щоб спонукати читача/глядача до роздумів, а не лише до емоційного співпереживання. Це досягається шляхом демонстрації знайомого як «чужого», що викликає здивування й інтелектуальну цікавість до явищ, які зазвичай сприймаються як очевидні.

Пастиш – вторинний художній твір (літературний, музичний, візуальний), що наслідує стиль одного чи кількох авторів, але не з метою глузування (як пародія), а як данина поваги, продовження або новий сюжет у рамках заданого стилю, часто використовується в постмодернізмі як «мозаїка з уривків».

Позитивізм – філософський напрям, який стверджує, що єдиним справжнім джерелом знання є науковий (емпіричний) досвід, а не метафізичні спекуляції чи філософські міркування. Закликає до «позитивного» знання, що ґрунтується на фактах, спостереженнях та наукових методах, заперечуючи пізнавальну цінність абстрактних філософських понять, що не можуть бути перевірені на досвіді. Започаткований Огюстом Контом у ХІХ столітті.

Постмодернізм – світоглядний та мистецький напрям, що виник у другій половині ХХ століття як реакція на кризу модернізму, характеризується розчаруванням у прогресі та ідеалах, недовірою до «великих наративів», пошуком істини, плюралістичністю, грою, іронією та змішуванням високої й масової культур, а також деконструкцією традиційних цінностей. Він відкидає єдину об'єктивну істину на користь відносності, багатозначності та симуляції реальності знаками. Основні риси: інтертекстуальність, іронія, гра з читачем, еkleктизм, відмова від ідеї «оригінальності», використання пастишу, деконструкція великих історій (метанаративів).

Притча-парабола – різновид повчального інакомовлення, де коротка розповідь про конкретні події (часто з іншого часу чи місця, ніби «відхиляючись по параболі») розкриває глибокі філософські, етичні чи соціальні істини, повертаючи читача до сучасності та даючи їй оцінку через символ. На відміну від чіткої алегорії, парабола допускає багатозначне трактування, тяжіє до символізму та може мати кілька планів змісту, як-от у творах Ф. Кафки чи Г. Гарсія Маркеса.

Реалізм XIX століття (в літературі) – напрям, що прагнув правдиво, всебічно й типово зобразити дійсність, зосереджуючись на взаємодії людини із соціально-історичним середовищем, на протигагу романтичній ідеалізації. Його ключові риси: типові характери в типових обставинах, раціоналізм, аналітизм, увага до побутових деталей, конфліктність та домінування епічних (прозових) жанрів.

Ремінісценція (в літературі) – художній прийом, коли автор мимоволі або свідомо включає у свій твір мотиви, образи чи деталі з інших відомих творів, переосмислюючи їх; це неявна цитата, яка створює багатозначність, відсилаючи читача до культурної спадщини. Це може бути повторення синтаксичних конструкцій, розмірів, образів персонажів чи цілих сюжетних ліній, що поєднує різні тексти й епохи. Створює асоціативний зв'язок (на відміну від прямої цитати).

Романтизм (в літературі) – напрям кінця XVIII – першої половини XIX століття, що протистояв раціоналізму класицизму, ставлячи в центр творчості особистість, її почуття, внутрішній світ, сильні пристрасті та ідеали, відображаючи конфлікт між мрією й реальністю та оспівуючи свободу, природу і народну культуру. Він характеризується увагою до героя-бунтаря, зверненням до історії та фольклору, а також зображенням «двох світів» — ідеального і недосконалого, що породжує трагічне світовідчуття.

Символ (у літературі) – багатозначний художній образ (предмет, персонаж, явище), який умовно і опосередковано виражає глибинну, абстрактну ідею, почуття чи думку, що виходить за межі його прямого значення, вимагаючи

від читача творчої роботи для розкриття прихованого сенсу. Це не просто знак, а «вікно в безмежність», що концентрує широкий спектр значень. На відміну від алегорії, символ багатозначний, прихований і вимагає інтерпретації.

Синестезія (в літературі) – стилістична фігура (троп), яка полягає у поєднанні відчуттів від різних органів чуття в одному образі, створюючи яскравіші та багатовимірні описи, наприклад, «блакитний звук», «солодкий запах». Це дозволяє письменникам збагачувати текст, передаючи глибинні емоційні стани через змішані відчуття (колір звуку, смак запаху, звук дотику) для створення унікального мультисенсорного досвіду для читача.

Сюрреалізм (від фр. *surréalisme* – «надреалізм») – авангардний напрям у мистецтві ХХ століття, що виник у Франції 1920-х років. Прагне звільнити творчість від раціонального контролю, звертаючись до підсвідомого, сновидінь та ірраціонального, щоб об'єднати світ сну й реальності. Використовує парадоксальні поєднання, оптичні ілюзії та автоматичні техніки (наприклад, автоматичне письмо), щоб розкрити приховані бажання та страхи.

Тоталітаризм – політичний режим, який прагне до повного (тотального) контролю держави над усіма сферами суспільного та приватного життя, ліквідує індивідуальні свободи та придушує будь-яку опозицію. Характеризується диктатурою, єдиною партією, обов'язковою ідеологією, пропагандою та широким застосуванням репресій і терору, як це було в нацистській Німеччині та сталінському СРСР.

Футуризм – авангардний напрям початку ХХ століття, що проголошував радикальний розрив із минулим, культ майбутнього, технічного прогресу та міста, закликаючи до руйнування традиційних мовних і художніх норм, відкидання класики на користь новаторства, урбаністичних образів.

Навчальне електронне видання

КАЗАКОВ ІГОР МИКОЛАЙОВИЧ

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА ХІХ – ХХ СТ.

(ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ)

Навчально-методичний посібник

для здобувачів вищої освіти спеціальностей

А4 Середня освіта (А4.021 Англійська мова та зарубіжна література),

В11 Філологія (В11.041 Германські мови та літератури (переклад включно),

перша – англійська)